

Vokietijos Antrojo pasaulinio karo fortifikacinių statinių reikšmė Klaipėdos miesto gynyboje 1944–1945 metais

Titas Tamkvaitis

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, H. Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda
El. p. titas.tamkvaitis.ku@gmail.com

Anotacija. Straipsnyje analizuojama Vokietijos kariuomenės sukurtų fortifikacinių kompleksų reikšmė karinių veiksmų, vykusių tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos pajėgų dėl Klaipėdos miesto 1944 m. spalį – 1945 m. sausį, laikotarpiu. Pagrindinis dėmesys skiriamas Vokietijos karinio jūrų laivyno priešlėktuvinių ir pakrantės artilerijos baterijų sistemai Klaipėdoje bei Vokietijos kariuomenės 1944 m. antrojoje pusėje tarp Šiaulių ir Klaipėdos miestų sukurtam gynybos ruožui, susidedančiam iš penkių gynybinių linijų. Siekiant įvertinti Klaipėdos priešlėktuvinių ir pakrantės artilerijos baterijų sistemos bei gynybinių linijų, įrengtų tarp Šiaulių ir Klaipėdos miestų, reikšmę, šių objektų panaudojimo susirėmimų metu atvejai (atsižvelgiant į sudėtį, lokalizaciją, šūvių nuotolius ir kitus techninius aspektus) išryškunami bendrame Vokietijos ir SSRS kariuomenių pajėgų karinių veiksmų 1944 m. spalį – 1945 m. sausį kontekste.

Esminiai žodžiai: *Klaipėda, Antrasis pasaulinis karas, fortifikacija, pakrantės artilerijos baterijos, priešlėktuvinės artilerijos baterijos, gynybinės linijos.*

Abstract. The article analyses the significance of the fortification complexes created by the German army in the period of the military actions between the German and the USSR forces for the city of Klaipėda from October 1944 to January 1945. The study focuses on the system of anti-aircraft and coastal artillery batteries of the German Navy in Klaipėda and the defence section, consisting of five defence lines, between the cities of Šiauliai and Klaipėda created by the German army in the second half of 1944. In order to assess the significance of the system of

anti-aircraft and coastal artillery batteries, as well as the defensive lines established between the cities of Šiauliai and Klaipėda, the cases of these objects use and effectiveness during the battles (taking into account the structure, location, ranges of firing and other technical aspects) are highlighted in the context of the overall military actions of the German and the USSR forces during the period from October 1944 to January 1945.

Keywords: *Klaipėda, World War II, fortification, coastal artillery batteries, anti-aircraft artillery batteries, defence sections.*

Įvadas

XIX a. pab. ir XX a. pr. Europoje vis dar vyravo miestus juosiančių iš atskirų fortų ir kitų fortifikacinių statinių sudarytų žiedinių tvirtovių koncepcija. Rusijos imperijoje, Kauno mieste, 1882–1889 m. vyko Kauno tvirtovės įtvirtinimų statybos darbai, o 1912 m. prasidėjo antrojo naujos kartos fortais sustiprinto Kauno tvirtovės gynybinio žiedo statybos darbai, kuriuos nuraukė Pirmasis pasaulinis karas¹. XIX a. 9-ajame deš. vyko ir Alytaus tvirtovės (dar žinomos Alytaus įtvirtintos pozicijos pavadinimu) statybos darbai. Prūsijos karalystė (po 1871 m. – Vokietijos imperija) XIX a. antrojoje pusėje dviem fortais – Nerijos (1865–1871 m.) ir Plantacijos (1867–1872 m.) – sustiprino įplaukimą į Kuršių marias, taip pat vyko rekonstrukciniai darbai Klaipėdos citadelės teritorijoje².

Pirmojo pasaulinio karo patirtis parodė, jog miestus juosiančių iš atskirų fortų ir kitų fortifikacinių statinių sudarytų tvirtovių laikotarpis baigėsi. Pastarieji statiniai dėl itin spartaus artilerijos vystymosi nebegalėjo atlikti jiems paskirtų užduočių. Dėl šios priežasties jau Pirmojo pasaulinio karo metu buvo pereita nuo iš fortų sudarytų tvirtovių koncepcijos prie gynybinių linijų ir įtvirtintų rajonų fortifikacijos koncepcijos³.

Su pakitusia fortifikacinių statinių koncepcijos problematika po Pirmojo pasaulinio karo susidūrė ir Lietuva, Latvija bei Estija. Tarpukariu Latvijoje fortifikaciniais statiniais Rygos rajone buvo sustiprinta Baltijos jūros pakrantė – Lielupės, Gaujos ir Dauguvos upių žiotys⁴. Estijoje buvo fortifikuojama Estijos–Sovietų Sąjungos pasienio zona, einanti palei Narvos upę⁵. Tuo tarpu Lietuvoje buvo svarstomos Kauno

¹ POČIŪNAS, Arvydas. *Kauno tvirtovės gynyba 1915 metais*. Vilnius, 2008, p. 13–14.

² ELERTAS, Dainius. *Kopgalis*. Klaipėda, 2002, p. 34.

³ ЯКОВЛЕВ, Виктор. *История крепостей. Санкт-Петербург*, 1995, с. 294–302.

⁴ ТХОР, Виктор. ДОТ № 1 Латвийской армии. *Baltfort*, 2008, Nr. 2 (3), с. 36–45.

⁵ ТРЭЙФЕЛЬТ, Роберт. Оборонительные сооружения на северо-восточной границе Эстонской Республики в 1919–1939 гг. *Baltfort*, 2009, Nr. 4 (9), с. 55–58.

ir Alytaus tvirtovių pritaikymo naujoms karo sąlygoms galimybės. 1926 m. galimo karo su Lenkija atveju buvo numatyta panaudoti gynybines linijas Kaišiadorių rajone, einančias tarp Nemuno ir Neries bei palei Šventosios upes. Gynybinių linijų idėjos nebuvo atsisakyta ir vėliau – 1939 m. liepos 19 d. buvo įsakyta parengti įtvirtinimų, einančių palei Dubysą, planą, o 1939 m. rugpjūčio 29 d. įsakyta įtvirtinti ir pozicijas palei Šventosios upę. 1939 m. rugsėjo 15 d. buvo įsakyta pradėti įtvirtinimų statybą palei Šventosios upę, o Dubysos įtvirtinimus būti pasirengus įrenginėti dar tais pačiais metais, tačiau, Lietuvoje įsikūrus Raudonosios armijos (toliau – RA) įguloms, minties apie įtvirtinimų statybą palei Šventąją buvo atsisakyta, o Dubysos įtvirtintos linijos statyba taip ir nebuvo pradėta⁶. 1935 m. karinei vadovybei buvo pateiktas Kėdainių tilto fortifikavimo projektas, tačiau apie jo įgyvendinimą žinių nėra. 1937 m. aktyviomis gelžbetoninėmis slėptuvėmis buvo sustiprinti Jonavos ir Lyduvėnų tiltai⁷.

1932 m. spalio mėn. Krašto apsaugos ministerijai perėmus karinį laivą *Prezidentas Smetona*, perėmimo komisijos pirmininkas plk. lt. Antanas Michelevičius išdėstė savo samprotavimus dėl Lietuvos jūrų sienos apsaugos sustiprinimo. Konstatuodamas, kad Lietuva negalės nusipirkti pakankamai karinių laivų, plk. lt. A. Michelevičius nurodė, jog pakrančių apsaugos problemą bus galima kompensuoti įrengiant pakrantės gynybos artilerijos baterijas. 1935 m. kpt. Antanas Kaškelis karo technikos viršininkui, davusiam užklausimą dėl tolesnio karinio jūrų laivyno plėtimo, atsakė, jog, be kitų techninių priemonių, reikėtų įsigyti ir pakrantės artilerijos baterijų. 1937 m. kpt. A. Kaškelis karo technikos tiekimo skyriui vėl pakartojė savo idėją, išreikšdamas nuomonę dėl krantinės Klaipėdos uoste kariniams kroviniams statybos. Kpt. A. Kaškelis pabrėžė, jog, norint išlaikyti karinio transporto slaptumą ir saugumą, reikia įrengti atskirą naują karinį Klaipėdos uostą. Kad būtų užtikrinta uosto gynyba iš jūros pusės, kpt. A. Kaškelis siūlė įrengti pakrantės ir priešlėktuvines artilerijos baterijas. Vis dėlto iki 1939 m. kovo mėn. Vokietijos įgyvendintos Klaipėdos krašto aneksijos jokie darbai uosto fortifikavimo srityje taip ir nebuvo atlikti⁸.

Aneksavusi Klaipėdos kraštą, jau 1939 m. balandžio mėnesį Vokietija Klaipėdoje pradėjo laikinųjų priešlėktuvinių ir pakrantės artilerijos baterijų statybas. 1939 m. birželio 10 d. vyriausioji Vokietijos karinio jūrų laivyno vadovybė patvirtino Klaipėdos pakrantės ir priešlėktuvinių artilerijos baterijų sistemos statybos projektą, buvo apsispręsta dėl artilerijos baterijų Klaipėdoje skaičiaus ir šių statinių išplanavimo, sudarytas artimiausių numatomų darbų planas⁹. Sprendžiant pagal Lenkijos karo atašė Lietuvoje dipl. plk. Leono Mitkiewicziaus, 1939 m. liepos 31 d. apsilankiusio Klaipėdos

⁶ JOKUBAUSKAS, Vytautas, „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis. Klaipėda, 2014, p. 301, 308–309.

⁷ PETRIKĖNAS, Vytautas. Inžinerinės priemonės Lietuvos gynyboje (1919–1940). *XX amžiaus fortifikacija Lietuvoje*, Kaunas, 2008, p. 58, 62–63, 70–73.

⁸ SURGAILIS, Gintautas. *Lietuvos karinis laivynas 1935–1940*. Vilnius, 2003, p. 38–41, 113–116.

⁹ ROLF, Rudi. Vokiečių pakrantės gynybos įtvirtinimai Klaipėdos krašte (1939–1944). In *XX amžiaus fortifikacija Lietuvoje*. Kaunas, 2008, p. 111. Rudi Rolfas savo darbo tekste nurodo, jog Vokietijos karinio jūrų laivyno vadovybė priėmė nutarimą pastatyti Klaipėdoje nuolatinės pakrantės ir priešlėktuvines

mieste, pranešimus, baterijų statybų darbai vyko intensyviai, o penkiose artilerijos baterijose statybų, instaliavimo ir montavimo darbai jau buvo baigti¹⁰. 1939 m. rugsėjo mėn. Klaipėdoje buvo suformuotas 217-asis priešlėktuvinės jūrų artilerijos divizionas¹¹ ir 117-asis jūrų artilerijos divizionas¹².

Dipl. plk. L. Mitkiewiczzius pateiktus duomenis bei 217-ojo priešlėktuvinės jūrų artilerijos diviziono ir 117-ojo jūrų artilerijos diviziono suformavimą galima sieti su stacionarių artilerijos baterijų statybų Klaipėdoje pabaigos etapu.

Klaipėdos fortifikacijos sistema, susidedanti iš pakrantės ir priešlėktuvinė artilerijos baterijų bei lauko fortifikacijos gynybinių linijų, sustiprintų Kocho bunkeriais,¹³ kaip ir anksčiau minėti objektai, yra viena iš XX a. fortifikacijos Lietuvos teritorijoje sudedamųjų dalių, kuri įdomi ne vien dėl techninių savybių, bet ir dėl tiesioginio dalyvavimo kariniuose veiksmuose.

Prieš pat Antrąjį pasaulinį karą Klaipėdos mieste pastatytos priešlėktuvinės ir pakrantės artilerijos baterijos, kaip ir paties Antrojo pasaulinio karo karinių veiksmų istorija Lietuvos teritorijoje, nėra populiarios temos tarp Lietuvos karo istorikų. Jei ši problema būtų žvelgiama iš karybos perspektyvos, t. y. kaip kariniai vienetai sugebėjo veikti esant tam tikroms sąlygoms ir kaip tai gali pasitarnauti sprendžiant aktualias problemas, neigiamos ideologinės konotacijos, glaudžiai susijusios su kariuomenėmis, kurios veikė minėtu laiku, nėra pirmaeiliai klausimai.

Pirmieji Lietuvos istoriografijoje apie pakrantės ir priešlėktuvinė artilerijos baterijų statybas Klaipėdos krašto aneksijos kontekste užsiminė Petronėlė Žostautaitė¹⁴ ir Vygantas Vareikis¹⁵. Pirmą kartą tiesiogiai dėmesį būtent Klaipėdos pakrantės ir priešlėktuvinės artilerijos baterijoms, tarptautinėje konferencijoje Kaune 2003 m. aptardamas Lietuvos teritorijoje esančias pajūrio fortifikacijas, skyrė architektas Vytautas Šliogeris¹⁶. 2009 m. tarptautinėje konferencijoje, skirtoje jūrinio kultūros paveldo išsaugojimui, Antrojo pasaulinio karo statiniams Klaipėdoje dėmesio skyrė

artilijos baterijas 1939 m. liepos 10 d., tačiau neabejotina, jog šioje vietoje yra įsivėlusį klaidą – išnašoje nurodyta, jog pastarojo nutarimo dokumentai datuojami 1939 m. birželio 10 d.

¹⁰ KLIMECKI, Michał. Polskie reakcje na zajęcie Klaipėdy przez Niemcy w 1939 r. In Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija. Karinė istorija, archeologija, etnologija. Ed. by R. Sliužinskas. *Acta Historica universitatis Klaipedensis*, t. XV, 2007, p. 95–96.

¹¹ Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945. Band 8, Die Landstreitkräfte 201–280, Verlage 2, Osnabrück, 1973, S. 86.

¹² Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945. Band 6, Die Landstreitkräfte 71–130, Verlage 2, Osnabrück, 1972, S. 270.

¹³ Kocho bunkeriai – cilindro formos betoniniai arba gelžbetoniniai kulkosvaidininkų lizdai, įkomponuojami bendroje apkasų sistemoje.

¹⁴ ŽOSTAUTAITĖ, Petronėlė. *Klaipėda – Lietuvos uostas (1923–1939)*. Vilnius, 1990, p. 108.

¹⁵ VAREIKIS, Vygantas. *Klaipėda XX amžiuje*. Klaipėda, 1993, p. 51.

¹⁶ ŠLIOGERIS, Vytautas. Pajūrio fortifikacijos. In *Tarptautinė konferencija gynybinis paveldas Lietuvoje*. Vilnius, 2004, p. 72–78.

paveldosaugininkas Laisvūnas Kavaliauskas¹⁷. Pastarieji autoriai savo darbuose trumpai užsiminė ir aplink Klaipėdą esančius lauko fortifikacijos objektus. 2009 m. Arminas Štuopys analizavo ir bandė patikslinti Klaipėdos pakrantės ir priešlėktuvinių artilerijos baterijų statybų datą¹⁸. Bene daugiausia naujos informacijos apie aplink Klaipėdą statytas priešlėktuvines ir pakrantės artilerijos baterijas 2008 m. pateikė Rudi Rolfas į lietuvių kalbą išverstame straipsnyje, pateiktame straipsnių rinkinyje *XX a. fortifikacija Lietuvoje*¹⁹. Vis dėlto nors šiame darbe ir buvo sąlyginai aptartas artilerijos baterijų statybų ir pradinis egzistavimo laikotarpis, 1944–1945 m. vykusių Vokietijos ir SSRS karinių pajėgų susirėmimų dėl Klaipėdos metu funkcionavusių priešlėktuvinių ir pakrantės artilerijos baterijų vaidmuo mūšyje dėl miesto straipsnyje liko neapžvelgtas.

2021 m. karinių veiksmų dėl Klaipėdos, vykusių 1944 m. spalį – 1945 m. sausį, tema, paliečiant ir šio miesto bei jo prieigų įtvirtinimų tematiką, buvo analizuota Vytauto Jokubausko, Nedo Ignatavičiaus ir Tito Tamkvaičio straipsnyje Žemaitijos–Kuršo karinis gynybinis *placдарmas: XX a. pirmosios pusės patirtys*²⁰. Kadangi straipsnis buvo skirtas karinių operacijų planavimo ir karinių veiksmų, vykusių 1915–1945 m. laikotarpiu, eigos klausimams, Klaipėdos miesto ir jo prieigų įtvirtinimų tema buvo paliesta bendrame tyrimo kontekste, bet atskirai nebuvo analizuojama.

2022 m. pasirodžiusioje populiariai parašytoje Mindaugo Milinio ir Antano Verkelių knygoje *Mėmelio šturmo blefas*, be 1944 m. spalį – 1945 m. sausį vykusių karinių veiksmų dėl Klaipėdos miesto apžvalgos, bendrame darbo kontekste skiriama dėmesio ir Klaipėdos įtvirtinimų temai, publikuota dalis su šia tema susijusių Rusijos Federacijos gynybos ministerijos centriniam archyve (rus. *Центральный архив Министерства обороны Российской Федерации*) saugomų dokumentų, tačiau atskirai įtvirtinimų reikšmės karinių veiksmų dėl Klaipėdos tema nebuvo analizuota²¹.

Vieninteliu moksliniu darbu Lietuvos istoriografijoje, skirtu konkrečiai Klaipėdos miesto užėmimo eigai apžvelgti, reikėtų laikyti Vasilijaus Safronovo straipsnį

¹⁷ KAVALIAUSKAS, Laisvūnas. Antro pasaulinio karo jūrinio paveldo objektai Lietuvoje. In *Tarptautinės mokslinės konferencijos „Jūrinio kultūros paveldo išsaugojimas: patirtis ir galimybės“ pranešimų medžiaga*. Klaipėda, 2009, p. 53–56.

¹⁸ ŠTUOPYS, Arminas. Kranto ir priešlėktuvinės (FLAK) artilerijos baterijos Klaipėdoje: Bandymai datuoti statybų laikotarpį. In *Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: Politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai*. Ed. by S. Pocyte. *Acta historica universitatis Klaipedensis*, t. XXI, 2010, p. 175–187. A. Štuopys skyrė dėmesio ir Klaipėdos miesto priešlėktuvinėms slėptuvėms: ŠTUOPYS, Arminas. Antrojo pasaulinio karo laikotarpio tunelinės konstrukcijos slėptuvės Memelyje/Klaipėdoje. In *Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės išvalgos*. Ed. by A. L. Arbušauskaitė. *Acta historica universitatis Klaipedensis*, t. XVIII, 2009, p. 160–188.

¹⁹ ROLF, Rudi. Vokiečių pakrantės gynybos įtvirtinimai Klaipėdos krašte (1939–1944). In *XX amžiaus fortifikacija Lietuvoje*. Kaunas, 2008, p. 109–124.

²⁰ JOKUBAUSKAS, Vytautas; IGNATAVIČIUS, Nedas; TAMKVAITIS, Titas. Žemaitijos–Kuršo karinis gynybinis placдарmas: XX a. pirmosios pusės patirtys. *Istorija*, 2021, t. 121, Nr. 1, p. 94–142.

²¹ MILINIS, Mindaugas; VERKELIS, Antanas. *Mėmelio šturmo blefas*. Vilnius, 2022, p. 60–64, 93, 95–97, 135, 186–187.

Klaipėdos užėmimo istorijos 1944–1945 m. kontroversijos²². Autorius analizavo karinių veiksmų, vykusių Klaipėdos puolamosios operacijos metu, eigą ir, remdamasis daugiausia R. Rolfo bei Heinzo Schöno pateiktais duomenimis, skyrė dėmesio ir fortifikaciniam statiniams. Remiantis R. Rolfo pateiktu 1944 m. Klaipėdos priešlėktuvinių baterijų ir jų ginkluotės sąrašu buvo padarytos išvados, jog 1944 m. karinių veiksmų dėl Klaipėdos metu tik pusėje Vokietijos karinio jūrų laivyno priešlėktuvinių artilerijos baterijų buvo sumontuota ginkluotė. Ši informacija privertė autorių iškelti klausimą, ar nepervertino RA karinė vadovybė ir atsiminimus palikę kariškiai Klaipėdos fortifikacinės sistemos pajėgumų²³. Dėl pastarųjų priežasčių Klaipėdos priešlėktuvinių ir pakrantės artilerijos baterijų reikšmė karinių veiksmų dėl miesto metu taip ir liko iki galo neaiški.

Lietuvos istoriografija nėra vienintelė, kur galima rasti informacijos apie Klaipėdos pakrantės ir priešlėktuvines artilerijos baterijas. Wilhelmas von Harnieras buvo vienas pirmųjų fortifikacijos tyrinėtojų, kuris pabandė kartografuoti ir surinkti informaciją apie Vokietijos pakrantės ir priešlėktuvinės artilerijos baterijas ne tik pačios Vokietijos, bet ir likusios Europos, įėjusios į Vokietijos okupacines zonas, teritorijoje. Šio darbo dėka buvo sudarytas pirmasis (nors ir ne visai tikslus) Klaipėdos pakrantės ir priešlėktuvinių artilerijos baterijų išdėstymo planas²⁴. Josepho Ericho Kaufmanno, Hannos Wandos Kaufmann, R. Rolfo darbuose galima rasti informacijos apie Klaipėdos pakrantės ir priešlėktuvines artilerijos baterijas bendrame Vokietijos fortifikacijos kontekste, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad minėtuose darbuose pateikiama informacija dažniausiai atspindi 1939–1941 m. vykusius procesus²⁵. Rusakalbėje istoriografijoje dėmesio Klaipėdos pakrantės ir priešlėktuvinės artilerijos baterijoms skirta nedaug, išimtimi galima laikyti nebent populiariai parašytą Aleksandro Mitrofanovo apžvalginį straipsnį²⁶. Jurijus Melkonovas aprašė 2009 m. baterijoje *Memel-Nord* rasto pabūklo FLAK-40 vamzdžio radimo aplinkybes²⁷, taip pat šis autorius pateikė naujos informacijos apie Šaltojo karo laikotarpiu *Memel-Nord/Brommy* baterijos statiniuose egzistavusią sovietinę Baltijos karinio jūrų laivyno pakrantės artilerijos bateriją

²² SAFRONOVAS, Vasilijus. Klaipėdos užėmimo istorijos 1944–1945 metais kontroversijos. In Antrojo pasaulinio karo pabaiga rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos. Ed. by A. L. Arbušauskaitė. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. XVIII, 2009, p. 127–150.

²³ *Ibid.*, p. 137, 146; ROLF, Rudi. Vokiečių pakrantės gynybos įtvirtinimai Klaipėdos krašte (1939–1944). In *XX amžiaus fortifikacija Lietuvoje*. Kaunas, 2008, p. 124.

²⁴ HARNIER von, Wilhelm. *Artillerie im Küstenkampf*. München, 1970 (?), S. 24.

²⁵ КАУФМАН, Джозеф; КАУФМАН, Ганна. *Фортификация Второй мировой войны 1939–1945. III Рейх*. Москва, 2006, с. 121, 124; КАУФМАН, Джозеф. *Фортификация Второй мировой войны 1939–1945. Европа*. Москва, 2006, с. 376; ROLF, Rudi. *Der Atlantikwall – Die Bauten der deutschen Küstenbefestigungen 1940–1945*. Osnabrück, 1998, S. 72; ROLF, Rudi. *Atlantikwall Batteries and Bunkers*. Middelburg, 2014, p. 91, 93, 95, 97, 102, 106, 124–125, 127, 378, 382.

²⁶ MITROFANOV, Alexander. *Memel's Batteries*. *International Naval Journal*, Vol. 8, Academic Publishing House Researcher, 2015, p. 199–232.

²⁷ МЕЛКОНОВ, Юрий. На Клайпедском рейде. *Baltfort*, 2010, Nr. 3 (12), с. 10.

Nr. 479²⁸. Rusakalbėje istoriografijoje apie Klaipėdos priešlėktuvinės ir pakrantės artilerijos baterijas dažniausiai užsimenama tik bendrame tyrimo kontekste. Tegalima konstatuoti, jog Lietuvos ir užsienio istoriografijoje atskiro darbo, skirto įvertinti Klaipėdos fortifikacinių statinių reikšmę mūšio dėl miesto kontekste, nėra.

Be priešlėktuvinių ir pakrantės artilerijos baterijų, išdėstytų aplink Klaipėdos miestą, kurių reikšmė mūšyje neaiški, Šiaulių–Klaipėdos ruože įrengtos Vokietijos kariuomenės gynybinės linijos liko mokslinių tyrimų užribyje. Nėra žinomas nei tikslus gynybinių linijų skaičius, nei jų išdėstymas, nei, kas svarbiausia, reikšmė miesto gynyboje. Dėl šių priežasčių į Klaipėdos gynybinių statinių visumą niekada nebuvo pažiūrėta kaip į vientisą gynybinę sistemą, neatskleistos priešlėktuvinių artilerijos baterijų sąveikavimo su gynybinėmis linijomis ir antžeminėmis pajėgomis galimybės.

Tyrimo chronologiniai rėmai sutampa su RA pajėgų puolimo Klaipėdos kryptimi pradžia 1944 m. spalio 5 d. ir baigiasi su Kuršių nerijos šiaurinės dalies užėmimu 1945 m. sausio 30 d.

Tyrimo tikslas – atskleisti ir įvertinti tarp Klaipėdos ir Šiaulių esančių gynybinių linijų bei pačios Klaipėdos įtvirtinimų – priešlėktuvinių ir pakrantės artilerijos baterijų bei gynybinių linijų reikšmę mūšyje dėl Klaipėdos bendrame Vokietijos ir SSRS kariuomenių karinių veiksmų kontekste. Tokia tyrimo prieiga aktuali ne tik akademinėi bendruomenei, bet, tikimės, sudomins ir profesionalius karius, nes XXI a. skirtingų šalių, tarp jų ir Lietuvos, kariuomenės bei karybos ekspertai akcentuoja mūšio dėl miesto ir mieste svarbą. Darbo tikslas bus įgyvendinamas remiantis istoriografijos, Vokietijos–Sovietų Sąjungos kareivių ir karininkų atsiminimų bei Rusijos Federacijos gynybos ministerijos centriniame archyve saugomų, kariniuose veiksmuose dėl Klaipėdos miesto dalyvavusių Sovietų Sąjungos karinių dalinių dokumentų duomenimis.

SSRS kariuomenės puolimo pradžia ir Vokietijos kariuomenės įrengtų gynybinių linijų tarp Šiaulių ir Klaipėdos šturmas

Rengiantis puolimui link Klaipėdos, 5-osios gvardijos tankų armijos (RA) karienei vadovybei teko ne vien susipažinti su informacija apie Vokietijos karinių pajėgų dalinių išsidėstymą, rezervus, gamtines aplinkybes, kelių tinklu, bet ir su žvalgybos pateiktais duomenimis apie Vokietijos karinių pajėgų įrengtas gynybines linijas kelyje link šio miesto. Išanalizavus turimą informaciją buvo padarytos išvados, jog Šiaulių–Klaipėdos kryptimi Vokietijos karinės pajėgos iš viso įrengė penkias gerai įtvirtintas

²⁸ МЕЛКОНОВ, Юрий. *Пушки Курляндского берега*. Рига, 2005, с. 249–250.

gynybines linijas²⁹. RA turimais duomenimis, „*Ventos upės gynybinė linija*“³⁰ (RA dokumentuose įvardijama kaip „*Pirmoji gynybinė linija*“) kryptyje link Klaipėdos buvo įrengta vakariniame Ventos upės krante. Gynybinė sistema šiame ruože buvo sudaryta iš atskirų apkasų linijų, kurių ilgis siekė nuo 0,5 km iki 4 km; kai kurios apkasų atkarpos buvo sujungtos perėjimais, apkasuose taip pat buvo įrengtos uždaros ir atviros kulkosvaidžių ir šaulių pozicijos. Pastebėta, jog šioje gynybinėje linijoje buvo įrengta ir medžio-žemės ugnies taškų („dzotų“)³¹. Užnugaryje, per 40–50 m nuo gynybinės linijos, buvo įrengti mediniai bunkeriai, skirti kareiviams apgyvendinti, o priešais gynybinę liniją išdėstytos spygliuotos vielos užtvartos, įrengti priešpėstinių ir prieštankinių minų laukai.

„*Virvytės upės gynybinė linija*“ (RA dokumentuose įvardijama kaip „*Antroji gynybinė linija*“), RA duomenimis, buvo įrengta už 20–25 km į vakarus nuo „*Ventos upės gynybinės linijos*“ ir ėjo vakariniu Virvytės upės krantu, palei Tryškius. Ši gynybinė linija susidėjo iš dviejų apkasų linijų, kurios viena nuo kitos buvo nutolusios per 200–300 m, joje buvo įrengtos atviros kulkosvaidžių ir šaulių pozicijos, dvi apkasų linijos tarpusavyje sujungtos pereiti skirtais apkasais. Priekinė gynybinės linijos dalis

²⁹ Žiūrėti žemėlapi Nr. 1.

³⁰ Kadangi originalūs Vokietijos kariuomenės gynybinių linijų pavadinimai (5-osios gvardijos tankų armijos karinių veiksmų žurnaluose įvardyti kaip „Pirmoji gynybinė linija“ ir „Antroji gynybinė linija“) šiuo metu nėra žinomi, o pačios gynybinės linijos driekiasi po keliasdešimt kilometrų, siekiant išvengti painiavos tekste, joms buvo suteikti pavadinimai, susiję su greta esančių didžiausių ir ryškiausių gamtinių objektų pavadinimais. „Pirmoji gynybinė linija“ įvardyta kaip „Ventos upės gynybinė linija“, o „Antroji gynybinė linija“ – kaip „Virvytės upės gynybinė linija“. Pažymima, jog šios gynybinės linijos ne visada eina palei vakarines Ventos ir Virvytės upių pakrantes, kai kuriais atvejais jos netgi nutolsta nuo šių gamtinių objektų. Dalis fortifikuotų gynybinių linijų ir kompleksų turi netgi po kelis pavadinimus. Upių pavadinimų panaudojimas fortifikuotoms gynybinėms linijoms ir kompleksams įvardyti nėra naujas – *Voltorno gynybinė linija* (vok. *Voltorno Linie*, dar žinoma *Viktoro linijos*, vok. *Viktor-Linie*, pavadinimu) Vokietijos karinių pajėgų pradėta įrenginėti Italijoje 1943 m. antrojoje pusėje, pavadinta panaudojant *Voltorno upės* pavadinimą, 1933/1934–1938 m. Vokietijos rytiniame pasienyje pastatyta *Rytinės sienos* (vok. *Ostwall*) įtvirtintos gynybinės linijos kompleksui priklausanti pozicija *Oder-Warthe-Bogen* (taip pat įvardijama terminu „Festungsfront“) pavadinimą gavo nuo Oderio ir Vartos upių (terminas „Bogen“ reiškia vingnį / lanką, kurį suformuoja Oderio ir Vartos upės), tam pačiam *Rytų sienos* kompleksui priklausanti gynybinė pozicija *Oderis* (vok. *Oder Stellung*) taip pat buvo pavadinta panaudojant Oderio upės pavadinimą. Pagal vokiškus Prėskingos (vok. *Frisching*) ir Deimenos (vok. *Deime*) upių pavadinimus buvo pavadinta 1932 m. Vokietijos kariuomenės Karaliaučiaus gynybai pradėta statyti gynybinė pozicija *Frisching-Deime Stellung* (dalis autorių pastarąją poziciją laiko dviem atskiromis gynybinės pozicijomis) dar žinoma *Sembos tvirtovės* (vok. *Festung Samland*) pavadinimu. In KAUFMANN, E. Joseph; KAUFMANN, W. Hanna. *The Forts and Fortifications of Europe, 1815–1945: The Central States Germany, Austria-Hungary and Czechoslovakia*. Pen & Sword, 2014, p. 110; КАУФМАН, Джозеф; КАУФМАН, Ганна. *Фортификация Второй мировой войны 1939–1945. III Рεύх*. Москва, 2006, с. 60, 65; SHORT, Neil. *Germany's East Wall In World War II*. Osprey Publishing, 2015, p. 11; BURK, Kurt. *Die deutschen Landesbefestigungen im Osten 1919–1945*. Osnabrück, 1993, S. 21–23.

³¹ Medžio žemės ugnies taškas (rus. *ДЗОТ – Деревоземляная огневая точка*) – fortifikacinis objekto tipas, pastatytas panaudojant medieną ir uždengtas grunto sluoksniu. Paprastai šie objektai buvo ginkluoti kulkosvaidžiais. Lietuvoje šiems fortifikaciniams objektams įvardyti dažnai vartojamas sulietuvintas „dzoto“ terminas.

buvo sustiprinta prieštankiniais grioviais ir minų laukais. Buvo pažymima, jog šioje gynybinėje linijoje stipriau buvo įtvirtinti Vikšių, Tryškių, Luknėnų gynybiniai mazgai. Žvalgybos pateiktais duomenimis, šią poziciją Vokietijos kariuomenės kariškiai įrengė 1944 m. rugsėjo mėn., panaudodami vietinių gyventojų darbo jėgą.

Kitą Vokietijos kariuomenės gynybinės sistemos dalį pakeliui į Klaipėdos miestą RA kariškiai įvardijo kaip *Pasienio inžinerinių įtvirtinimų lauką*³² (toliau tekste šis kompleksas bus įvardijamas panaudojant Vokietijos kariuomenės vartotą *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų*³³ pavadinimą). Dokumentuose nurodyta, jog šis objektas yra 20–30 km gylio ir susideda iš trijų viena nuo kitos nepriklausomų gynybinių linijų, kurių pagrindinė užduotis yra neleisti RA priartėti prie Klaipėdos ir Rytų Prūsijos. Pirmoji *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linija prasidėjo prie Baltijos jūros pakrantės ir buvo nutolusi per 1–2 km į šiaurę nuo Palangos, nuo ten ėjo per Kurmaičius, palei Karteną, Alantos upę, Kulius, Endriejavą, Letauso ir Jūros upes, Kvėdarną ir pasiekė Tauragę. Gynybinė linija susidėjo iš 2–3 apkasų linijų, kurios viena nuo kitos buvo nutolusios per 3–4 km.

Antroji *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linija prasidėjo prie Baltijos jūros į pietus nuo Palangos ir ėjo per šiaurinę Kretingos dalį, Raguviškius, vakarinę Minijos upės dalį, Gargždus, Mickus, Lūžgalius ir pasiekė Kuršių marias. Gynybinės pozicijos aprašyme nurodyta, jog ši gynybinė linija susideda iš dviejų apkasų linijų ir pagal inžinerinius pajėgumus šiek tiek nusileidžia prieš tai buvusiai gynybinei linijai.

Trečioji *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* gynybinė linija juosė Klaipėdą pusračiu ir buvo nutolusi nuo miesto 4–6 km atstumu, taip pridengdama prieigas prie miesto. Pagal RA žvalgybos duomenis, šią gynybinę liniją sudarė lauko įtvirtinimai, sutvirtinti ilgalaikiais ugnies taškais („dotais“)³⁴, kurių aplink Klaipėdą sovietų žvalgyba priskaičiavo 16 vienetų. Taip pat ši gynybinė linija buvo sutvirtinta prieštankiniais grioviais, kurie iškasti tarp apkasų linijų.

Dokumentuose nurodyta, jog tarp šių penkių gynybinių linijų kelyje nuo Šiaulių iki Klaipėdos yra ir mažesnių silpniau įtvirtintų lauko fortifikacijos gynybinių pozicijų³⁵. Iš esmės tai yra visi 5-osios gvardijos tankų armijos duomenys, surinkti iki 1944 m. spalio pradžios apie gynybines linijas, esančias kelyje link Klaipėdos. Rusijos Federacijos gynybos ministerijos centriniame archyve saugoma 5-osios gvardijos

³² Rus. *Пограничная полоса инженерных укреплений*.

³³ Vok. *Ostpreußen Schutzstellung*. 2015 m. lietuvių kalba išleistame Hanso Heinzo Rehfeldto dienoraštyje (REHFELDT, H. Hans. *Su tankų korpusu „Grossdeutschland“ Rusijoje, Vengrijoje, Lietuvoje ir kovoje dėl Rytprūsių*. Vilnius, 2015.) *Rytų Prūsijos gynybos pozicijos* įvardijamos *Rytprūsių gynybos pozicijomis*, šiame darbe bus vartojamas nesutrumpintas pavadinimo variantas.

³⁴ Ilgalaikis ugnies taškas (rus. *ДОТ – Долговременная огневая точка*) – fortifikacinio objekto tipas, pastatytas panaudojant betoną arba gelžbetonį. Paprastai šie objektai buvo ginkluoti kulkosvaidžiais ir nedidelio kalibro artilerijos pabūklais. Lietuvoje šiems objektams įvardyti dažnai vartojamas sulietuvintas „doto“ terminas.

³⁵ Журнал боевых действий 5 гв. ТА за октябрь, ноябрь, декабрь м-цы 1944 г. (Центральный архив Министерства обороны – ЦАМО), ф. 332, оп. 4948, д. 216, л. 4–5.

tankų armijos (RA) papulkininkio Kirznerio (*Кирзнер*) ir pulkininko Apolonovo (*Аполлонов*) sudaryta schema, nurodanti minėtą Vokietijos karinių pajėgų gynybinių linijų išdėstymą kelyje tarp Šiaulių ir Klaipėdos. Schema datuojama 1944 m. spalio 1 d.³⁶ Taigi dar rengiant puolimo planą RA karinei vadovybei prieš Klaipėdos miestą esančios gynybinės linijos nebuvo nežinomos.

Klausimų kelia RA žvalgybos pateikta informacija, jog aplink Klaipėdos miestą trečiojoje *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linijoje išdėstyta 16 ilgalaikių ugnies taškų. Tokių statinių, kuriuos būtų galima priskirti *šiam* fortifikacinių statinių tipui³⁷, aplink Klaipėdos miestą nebuvo pastatyta. Panašu, jog šioje vietoje ilgalaikiais ugnies taškais RA žvalgyba įvardijo priešlėktuvines Vokietijos karinio jūrų laivyno (*Kriegsmarine*) baterijas, pastatytas dar 1939 m. Vis dėlto Vokietijos karinis jūrų laivynas niekada neapjuosė Klaipėdos miesto 16 artilerijos baterijų gynybine sistema; gali būti, jog ilgalaikiais ugnies taškais konkrečiai buvo įvardytos artilerijos baterijų pabūklų aikštelės. Tokiu atveju žvalgyba RA vadovybei pateikė informaciją apie keturių artilerijos baterijų pabūklų aikšteles³⁸.

RA karinės vadovybės suplanuotas puolimas, turėjęs prasidėti spalio pradžioje, nebuvo naujiena Vokietijos karinių pajėgų vadovybei – tokią išvadą galima padaryti iš tankų grenadierių divizijos *Großdeutschland* minosvaidininko Hanso Heinzo Rehfeldto dienoraščio, kuriame rašoma, jog 1944 m. spalio 3–4 d. tankų grenadierių divizijos *Großdeutschland* daliniams buvo duotas įsakymas iš Tryškių pajudėti pietų kryptimi ir taip pagerinti komplikuoatą situaciją prie Rytų Prūsijos–Lietuvos sienos. Buvo tikimasi didelio masto RA puolimo iš rytų pusės ir bandymų užimti keletą placdarmų skirtų persikelti per Ventos upę, po ko, tankų grenadierių divizijos *Großdeutschland* kariškių manymu, turėjo sekti RA prasiveržimas prie Baltijos jūros.³⁹

1944 m. spalio 5 d. prasidėjo RA pajėgų puolimas link Klaipėdos. Pagal 1-ojo Pabaltijo fronto vadovybės sprendimą, įveikti *Ventos upės gynybinės linijos* gynybą turėjo 43-ioji ir 6-oji gvardijos armijos (RA). 5-osios gvardijos tankų armijos (RA) daliniai turėjo judėti link Klaipėdos antrojoje puolimo bangoje ir galutiniame operacijos etape užimti Palangos, Kretingos ir Klaipėdos miestus⁴⁰.

³⁶ Схема оборонительных рубежей противника на направлении Шауляй-Мемель по состоянию на 01-10-1944 г. ЦАМО, ф. 332, оп. 4948, д. 218, lapas be numerio. Schemos sudarytojų papulkininkio Kirznerio ir pulkininko Apolonovo vardai nėra nurodyti.

³⁷ Neįskaičiuojant Kocho bunkerių.

³⁸ 1939 m. aplink Klaipėdos miestą buvo pastatytos dvi pakrantės gynybos ir šešios priešlėktuvinės baterijos. Kiekvienoje artilerijos baterijoje buvo po keturias pabūklų aikšteles.

³⁹ REHFELDT, H. Hans. *Su tankų korpusu „Grossdeutschland“ Rusijoje, Vengrijoje, Lietuvoje ir kovoje dėl Rytprūsijų*. Vilnius, 2015, p. 127.

⁴⁰ Журнал боевых действий 5 гв. ТА за октябрь, ноябрь, декабрь м-цы 1944 г. ЦАМО, ф. 332, оп. 4948, д. 216, л. 6. Pagal pirminį 1-ojo Pabaltijo fronto vadovybės planą, užimant Klaipėdą turėjo dalyvauti 5-oji gvardijos tankų armija, 43-ioji armija ir 6-oji gvardijos armija. In Журнал боевых действий 1 ПрибФ 1944 октябрь. ЦАМО, ф. 235, оп. 2074, д. 857, л. 6. 6-osios gvardijos armijos dokumentuose puolimas link Klaipėdos, prasidėjęs 1944 m. spalio 5 d., vadinamas operacija *Baltika*, pagal šios operacijos planą jau minėti Raudonosios armijos daliniai turėjo išeiti prie Baltijos jūros ir apsupti miestą

Puolimo metu 43-iosios armijos ir 6-osios gvardijos armijos (RA) daliniams priartėjus prie *Ventos upės gynybinės linijos* paaiškėjo, kad Vokietijos karinės pajėgos turi ganėtinai silpną užnugarį ir jų gynyba gynybinės linijos užnugaryje nėra įgilinta. Dėl šių priežasčių RA pajėgoms pavyko greitai susikcentruoti priešais *Ventos upės gynybinę liniją* ir jau 1944 m. spalio 5 d. 19 val. 5-osios gvardijos tankų armijos (RA) daliniai pradėjo persikelti per Ventos upę. Taip buvo pralaužta pirmoji Vokietijos karinių pajėgų gynybinė linija tarp Šiaulių ir Klaipėdos.

1944 m. spalio 6 d. 18 val. priešakiniai 5-osios gvardijos tankų armijos (RA) daliniai pasiekė *Virvytės upės gynybinę liniją* – Virvytės upės, Tryškių, Upynos ir Užventės rajone. Šiame gynybos ruože RA kariškiai susidūrė su stipriu Vokietijos karinių pajėgų pasipriešinimu, atėjusi naktis neleido atlikti žvalgybos darbų. Dėl šių priežasčių RA puolimas šiame Vokietijos kariuomenės gynybos ruože buvo sustabdytas. Kitą dieną 2 val. ryto 5-osios gvardijos tankų armijos (RA) 29-ojo tankų korpuso pajėgos pradėjo naują puolimą Luokės miestelio kryptimi, bet priartėjusios prie miestelio sutiko stiprų artilerijos remiamą Vokietijos kariuomenės 7-osios tankų divizijos pasipriešinimą, todėl RA kariškiai apėjo Luokę iš pietų pusės ir 11 val. 25 min. užėmė Vieکشnalių kaimą, o dar po dviejų valandų buvo užimtas ir Janapolės miestelis.

Tuo tarpu 3-iajam gvardijos tankų korpusui (RA) puolimas, prasidėjęs spalio 7-osios rytą, nebuvo toks sėkmingas – Vokietijos pajėgoms panaudojus tankus ir artileriją, šio dalinio puolimą pavyko sustabdyti. Antrojo puolimo metu, kuris prasidėjo spalio 7 d. 20 val., 3-iasis gvardijos tankų korpusas forsavo Virvytės upę ir išėjo prie Mediškių ir Rudupių kaimų. Šiose pozicijose Vokietijos pajėgos toliau gynėsi, tačiau *Virvytės upės gynybinė linija* (antroji Vokietijos karinių pajėgų gynybinė linija tarp Šiaulių ir Klaipėdos) jau buvo pralaužta⁴¹.

1944 m. spalio 6–7 d. tankų grenadierių divizijos *Großdeutschland* daliniai buvo įsitvirtinę prie pat *Virvytės upės gynybinės linijos*, Luokės miestelyje. Kautynių metu Luokė buvo apsupta beveik iš trijų pusių. Dar vykstant kovoms prie Luokės, tankų grenadierių divizijos *Großdeutschland* kariai gavo naują vadovybės įsakymą: „Visi *Grossdeutschland* daliniai turi kuo greičiau, kiek tai leidžia kovinė padėtis, atsitraukti į *Rytprūsių gynybos pozicijas* ir ten įsitvirtinti.“⁴² Neabejotina, kad „*Rytų Prūsijos*

iš visų pusių, bet dėl 1944 m. spalio 9–10 d. įvykusio Vokietijos kariuomenės puolimo iš šiaurės 6-ajai gvardijos armijai teko pakeisti puolimo kryptį, link Kuršo, 6-osios gvardijos armijos karinių veiksmų žurnale tai pažymima kaip operacijos *Baltika* pabaiga. Po spalio 10 d. 6-oji gvardijos armija gavo naują užduotį – kartu su 51-ąja armija ir 4-ąja smogiamąja armija atakuoti Vokietijos pajėgas Kurše, pastarosios armijos dokumentuose ši operacija vadinama *Baltika-2*. In Журнал боевых действий 6 гв. А за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 335, оп. 5113, д. 379, л. 1, 29–30.

⁴¹ Журнал боевых действий 5 гв. ТА за октябрь, ноябрь, декабрь м-цы 1944 г. ЦАМО, ф. 332, оп. 4948, д. 216, л. 16–18.

⁴² REHFELDT, H. Hans. *Su tankų korpusu „Grossdeutschland“ Rusijoje, Vengrijoje, Lietuvoje ir kovoje dėl Rytprūsių*. Vilnius, 2015, p. 127, 130.

*gynybos pozicijomis / Rytprūsių gynybos pozicijomis*⁴³ Vokietijos karinė vadovybė įvardijo tas pačias gynybines pozicijas, kurias RA karinė vadovybė, apžiūrėdama žvalgybos pateiktus duomenis, įvardijo kaip *Pasienio inžinerinių įtvirtinimų lauką*. Taigi RA vadovybė, kaip ir Vokietijos karinių pajėgų vadovybė, laikė aplink Klaipėdos miestą išdėstytas tris gynybines linijas viena gynybos sistema.

1944 m. spalio 8 d. 5-osios gvardijos tankų armijos (RA) karinių veiksmų žurnale pažymėta, jog tuo metu Vokietijos kariuomenės rezervai iš rytų ir šiaurės rytų metami į tris iš anksto paruoštas gynybines linijas Klaipėdos miesto ir Baltijos jūros prieigose. Vokiškų dalinių perdislokavimą iš šiaurės (Rygos miesto ir jo apylinkių) patvirtina RA paimti Vokietijos kariuomenės karo belaisviai⁴⁴ ir vokiška istoriografija – jau spalio 6 d. laivu *Füsilier* į Klaipėdą buvo atplukdyti prieš tai Rygoje buvę dislokuoti 58-osios pėstininkų divizijos daliniai⁴⁵.

Spalio 8 d. 18 val. 25-oji tankų brigada (RA) forsavo Minijos upę⁴⁶ ir dieną baigė besikaudama Aleksandravo ir Baltmiškių apylinkėse. Tuo tarpu 31-oji tankų brigada (RA), puldama Kulių miestelį, sutiko didžiulį pasipriešinimą, todėl teko apeiti Kulius iš šiaurinės pusės ir tęsti puolimą šiaurės vakarų kryptimi. 16 val. ties Lubiais brigada priartėjo prie pirmosios *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linijos, iš kurios buvo apšaudyta kulkosvaidžių ir silpnos artilerijos ugnimi. Nepaisant to, atlikus trumpus žvalgybos darbus ši gynybinė linija buvo šturmuojama, 31-osios tankų brigados (RA) pajėgoms įveikus dvi apkasų linijas ir prieštankinį griovį, pirmoji *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linija kelyje link Klaipėdos buvo pralaužta. 31-ajai tankų brigadai (RA) 1944 m. spalio 8-osios vakare netgi pavyko užimti Budrių kaimą, o jos žvalgybinės grupės Raguviškių rajone pasiekė antrąją *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* liniją, daugiausia išdėstytą palei Minijos upę. 32-ajai tankų brigadai (RA) 1944 m. spalio 8 d. 17 val. pavyko sumušti Vokietijos kareivių įgulą, įsitvirtinusių Kuliuose, ir dienos pabaigoje to paties kaimo rajone kirsti pirmąją *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* gynybinę liniją bei užimti Mikoliškių kaimą. 3-iojo tankų korpuso (RA) pajėgos išsidėstė Žutautų rajone, o 47-oji mechanizuotoji brigada (RA) kaip 5-osios gvardijos tankų armijos vado rezervas – Medingėnų kaime.

5-osios gvardijos tankų armijos (RA) karinė vadovybė apsvairstė pirmosios *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* gynybinės linijos pralaužimo priežastis. Iš esmės išvados buvo tokios, jog iš anksto paruošta gynybinė linija buvo lengvai pralaužta, nes

⁴³ *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* terminą savo darbe, įvardijant Klaipėdos gynybinės sistemos pozicijas, vartoja ir Helmuthas Spaeteris, tačiau reikia pažymėti, jog *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* terminu nėra vadinamos vien Vokietijos kariuomenės gynybinės pozicijos, esančios Klaipėdos prieigose. Tokiu pačiu pavadinimu H. Spaeteris įvardija ir gynybines pozicijas, esančias prie Vilkaviškio. In SPAETER, Helmuth. *The History of the Panzerkorps Grossdeutschland*. Vol. 2. J. J. Fedorowicz Publishing, 1995, p. 384, 387, 408, 409, 412.

⁴⁴ Журнал боевых действий 5 гв. ТА за октябрь, ноябрь, декабрь м-цы 1944 г. ЦАМО, ф. 332, оп. 4948, д. 216, л. 18.

⁴⁵ DIECKERT, Kurt; GROßMANN, Horst. *Der Kampf um Ostpreußen*. Stuttgart, 1991, S. 50.

⁴⁶ Turima omenyje Minijos dalis, kuri Salanto upės įtekėjimo vietoje pasisuka rytų kryptimi.

neturėjo tvirto užnugario (efektyviai gynybai reikalingų pajėgų kiekio ir resursų), o vis atsitraukiančių jos gynėjų moralė buvo žemo lygio. Šturmuojant šią gynybinę liniją 5-osios gvardijos tankų armijos (RA) nuostoliai buvo minimalūs, dėl šios priežasties buvo padarytos išvados, jog užnugaryje buvusios pagrindinės Vokietijos karinių pajėgų jėgos tiesiog pavėlavo ir nespėjo užimti šios gynybinės linijos pozicijų⁴⁷. Tokių RA kariškių spėjimą patvirtintų H. H. Rehfeldto dienoraščio 1944 m. spalio 8 d. užrašai, kuriuose nurodyta, jog dėl susiklosčiusios padėties „Rytprūsių gynybos linijos pozicijų (išorinių įtvirtinimų) išlaikyti negalima“. H. H. Rehfeldto teigimu, RA pajėgos šiose pozicijoje vos neatsirado anksčiau už Vokietijos karines pajėgas⁴⁸.

Raudonosios armijos pajėgų puolimas Klaipėdos krašte ir Vokietijos karinių dalinių gynyba miesto prieigose

1944 m. spalio 9 d. 3 val. 1-ojo Pabaltijo fronto vadovybė davė 5-osios gvardijos tankų armijos (RA) vadovybei įsakymą pradėti puolimą, užimti Klaipėdos miestą ir išeiti prie Baltijos jūros⁴⁹. Vykdamas įsakymą turėjo būti pralaužta antroji *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linija kelyje link Klaipėdos. 5-osios gvardijos tankų armijos (RA) vadovybė davė nurodymus savo tankų korpusams – 29-ajam tankų korpusui atkarpoje Kartena–Raguviškiai forsuoti Minijos upę ir užimti Palangą bei Karklę. 3-iajam gvardijos tankų korpusui forsuoti Minijos upę Raguviškių–Utrių atkarpoje ir tai padarius ryžtingai pulti Klaipėdos kryptimi. 47-ajai mechanizuotajai brigadai kaip 5-osios gvardijos tankų armijos (RA) vado rezervui išsidėstyti Anužių, Lubių, Bli-dakių rajone. Prasidėjus puolimui 29-asis tankų korpusas (RA) pralaužė gerai organizuotą antrosios *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linijos gynybą, persikėlė į vakarinę Minijos krantą ir užėmė avangardą Raguviškių rajone, taip išeidamas į pozicijas palei Klibius, Daktarus ir Laumalę. Dieną iš Klibių ir Kretingos pusės Vokietijos kariškiai bandė smogti 29-ojo tankų korpuso (RA) daliniams, bet nustumti jų rytų kryptimi nepavyko. Į nelaisvę paimti Vokietijos kariškiai nurodė, jog tarp puolimą vykdžiusių Vokietijos kariuomenės pajėgų dalyvavo 58-osios pėstininkų divizijos kariai. 3-iasis gvardijos tankų korpusas (RA) forsavo Miniją toje pačioje vietoje kaip ir 29-asis tankų korpusas (RA) – Raguviškių rajone, persikėlus į vakarinę Minijos krantą susidurta su gerai organizuota gynybine (antrąja *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų*) linija, bet

⁴⁷ Журнал боевых действий 5 гв. ТА за октябрь, ноябрь, декабрь м-цы 1944 г. ЦАМО, ф. 332, оп. 4948, д. 216, л. 19–20.

⁴⁸ REHFELDT, H. Hans. *Su tankų korpusu „Grossdeutschland“ Rusijoje, Vengrijoje, Lietuvoje ir kovoje dėl Rytprūsijų*. Vilnius, 2015, p. 130–131.

⁴⁹ Журнал боевых действий 5 гв. ТА за октябрь, ноябрь, декабрь м-цы 1944 г. ЦАМО, ф. 332, оп. 4948, д. 216, л. 21.

ją pralaužus iki dienos pabaigos korpusas dalyvavo kautynėse su Vokietijos pajėgomis Būdviētės–Jokūbavo apylinkėse⁵⁰.

Kartu su 5-ąja gvardijos tankų armija (RA) persikėlimą per Minijos upę pradėjo ir 43-ioji armija (RA)⁵¹. 43-iosios armijos (RA) vado gen. ltn. Afanasijaus Beloborodovo atsiminimuose galima rasti informacijos apie Minijos upės kirtimą ir antrąją *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* liniją: „Spalio 9 d. fronto kariai, tame tarpe ir 43-oji armija, forsavo Minijos upę. Gynyba prie šios upės buvo labai stipri: keturios tranšėjų linijos, betoniniai ugnies taškai (taip įvardijami Kocho bunkeriai), minų laukai ir kitos prieštankinės, priešpėstinės kliūtys.“⁵² Vis dėlto skirtingų 43-iosios armijos divizijų karinių veiksmų žurnaluose prasiveržimas pro antrąją *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* liniją link Klaipėdos vaizduojamas gana skirtingai.

1-ojo šaulių korpuso 306-oji šaulių divizijai (RA) priėjus Miniją susidurta su stipriu Vokietijos karinių pajėgų pasipriešinimu; į susirėmimus su antrosios *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linijos gynėjais įsiliejo visos 306-osios šaulių divizijos pajėgos. 1944 m. spalio 10 d. 935-asis šaulių pulkas pirmą kartą bandė forsuoti Miniją, bet dėl stipraus Vokietijos kariuomenės pajėgų pasipriešinimo šis bandymas nebuvo sėkmingas. Po jo 935-asis šaulių pulkas vėl ir šį kartą sėkmingai forsavo Miniją išeidamas ties Kvietiniais ir pasiekdamas Dinviečių⁵³ gyvenvietės prieigas. 992-asis šaulių pulkas forsavo Miniją, pralaužė antrąją *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* liniją vakariniame upės krante ir palaužęs Vokietijos kariškių pasipriešinimą pasiekė ir užėmė Dauparus. Iš Dauparų puolimas buvo vystomas Klaipėdos kryptimi – užimti Dirvupių⁵⁴ ir Lydimų⁵⁵ kaimai, bet šiame rajone 992-ojo šaulių pulko puolimas buvo sustabdytas. Pagrindine puolimo sustojimo priežastimi tapo Vokietijos karinių pajėgų pasipriešinimas, paremtas karinio jūrų laivyno laivų ir „fortų“⁵⁶ artilerijos ugnimi. 992-ojo šaulių pulko pastangos veržtis tolyn Klaipėdos kryptimi buvo nesėkmingos. 938-asis šaulių pulkas, prasiveržęs pro palei Miniją esančią antrąją *Rytų Prūsijos gynybos*

⁵⁰ Журнал боевых действий 5 гв. ТА за октябрь, ноябрь, декабрь м-цы 1944 г. ЦАМО, ф. 332, оп. 4948, д. 216, л. 21.

⁵¹ Nuo 1944 m. spalio 1 d. 43-ioji armija buvo sudaryta iš keturių šaulių korpusų, kuriuos sudarė dvylika šaulių divizijų – 1-asis šaulių korpusas buvo sudarytas iš 145-osios, 306-osios, 357-osios šaulių divizijų, 19-asis šaulių korpusas – iš 32-osios, 70-osios, 344-osios šaulių divizijų, 90-asis šaulių korpusas – iš 26-osios, 182-osios, 208-osios šaulių divizijų, 92-asis šaulių korpusas – iš 156-osios, 179-osios, 235-osios šaulių divizijų. In Журнал боевых действий 43 А за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 398, оп. 9308, д. 727, л. 41–42.

⁵² БЕЛОБОРОДОВ, Афанасий. *Всегда в бою*. Москва, 1984. Prieiga per internetą: <http://militera.lib.ru/memo/russian/beloborodov2/14.html> [žiūrėta 2018-07-16].

⁵³ Vok. *Dinwethen*.

⁵⁴ Vok. *Klausmühlen*.

⁵⁵ Vok. *Paugen*.

⁵⁶ Fortais Raudonosios armijos karinė vadovybė įvardijo Klaipėdoje dislokuotas Vokietijos karinio jūrų laivyno priešlėktuvinės artilerijos ir pakrantės artilerijos baterijas.

pozicijų liniją, užėmė Baltrumių⁵⁷ ir kelias kitas nedideles gyvenvietes. Šiame rajone pulkas buvo sustabdytas ir dalyvavo kautynėse su Vokietijos pajėgomis⁵⁸.

357-osios šaulių divizijos (RA)⁵⁹ 1188-asis šaulių pulkas, būdamas divizijos kolonoje, forsavo Miniją spalio 9 d. 22 val. pasiekė Gribžinius, kur įsikūrė nakčiai. Spalio 10 d. 1188-asis šaulių pulkas dėl nuolatinių artilerijos apšaudymų apsikasė apkasuose per 1 km į pietvakarius nuo Eglynų kaimo⁶⁰. 1944 m. spalio 9 d. 1190-asis šaulių pulkas išsidėstė palei Gribžinius, o 1192-asis šaulių pulkas – palei Kvietinius⁶¹.

145-oji šaulių divizija (RA) kirto Minijos upę tik 1944 m. spalio 11 d., kai antroji Rytų Prūsijos gynybos pozicijų gynybinė linija jau buvo pralaužta ir pagrindinės Vokietijos kariuomenės pajėgos buvo arba atsitraukusios, arba kitų 43-iosios armijos dalinių nustumtos į vakarus, dėl šios priežasties ši divizija, kirsdama upę, jokio pasipriešinimo nesutiko. 6 val. divizija susitelkė Sėlenėlių kaimo rajone⁶².

92-ojo šaulių korpuso (RA) 179-oji šaulių divizija spalio 10 d. 12 val. 20 min. kirto 1941 m. laikotarpio Vokietijos-Sovietų Sąjungos valstybės sieną Žvirblių kaimo rajone ir nusivijo nusilpusios Vokietijos kariuomenės 551-osios folksgrenadierių⁶³ divizijos

⁵⁷ *Vok. Matz-Nauda-Baltrum.*

⁵⁸ Журнал боевых действий 306 СД за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 1614, оп. 1, д. 120, л. 6.

⁵⁹ 1944 m. spalio mėn. 357-osios šaulių divizijos karinių veiksmų žurnalas nėra prieinamas, todėl šiame darbe aptariant 357-osios šaulių divizijos veiksmus bus remiamasi šios divizijos 1188-ojo šaulių pulko karinių veiksmų žurnalu, divizijos artilerijos žurnalu ir 1-ojo šaulių korpuso karinių veiksmų žurnalu.

⁶⁰ Журнал боевых действий 1188 СП за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 7844, оп. 0395580с, д. 0002, л. 10.

⁶¹ Журнал боевых действий 1 СК за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 805, оп. 1, д. 61, л. 7.

⁶² Журнал боевых действий 145 СД за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 1372, оп. 1, д. 49, л. 11.

⁶³ Folksgrenadieriai – po Raudonosios armijos įvykdytos operacijos „Bagrationas“ Rytų fronte ir Sąjungininkų pajėgų išsilaušinimo Normandijoje, operacijos „Overlord“ metu Vakarų fronte, Vokietijos kariuomenės padėtis Europoje stipriai komplikavosi. Praradimus, patirtus karinių veiksmų metu, buvo stengiamasi kompensuoti vykdant naujus šaukimus į kariuomenę ir formuojant naujas divizijas. 1944 m. liepos 13–31 d. Vokietijoje vykdant jau dvidešimt devintą mobilizaciją buvo suformuota septyniolika grenadierių divizijų. Netrukus Vokietijoje vykdant trisdešimt antrą mobilizaciją iki 1944 m. rugpjūčio 31 d. numatyta suformuoti devyniolika folksgrenadierių divizijų. 1944 m. spalio 9 d. folksgrenadierių divizijomis buvo pervadintos ir grenadierių divizijos suformuotos 1944 m. liepos mėn. Vokiškas terminas „Volk“ (liet. tauta, liaudis) buvo vartojamas siekiant pakelti karių moralę ir parodyti kariškiams bei Vokietijos gyventojams, jog Vokietijos kariuomenė ir pati vokiečių tauta yra vienas darinys. Folksgrenadierių divizijos buvo formuojamos daugiausia iš 17–18 m. jaunuolių, gimusių 1926–1927 m., taip pat šių divizijų papildymo šaltiniais tapo kareiviai, iki tol atlikę tarnybą kariniame jūrų laivyne (*Kriegsmarine*) ir karinėse oro pajėgose (*Luftwaffe*), bei kariškiai iš jau karinių veiksmų metu sunaikintų Vokietijos kariuomenės junginių (tai buvo vienintelė tiesioginė karinę patirtį turėjusi kareivių grupė naujai formuojamose folksgrenadierių divizijose). Galima konstatuoti, jog didžioji šių divizijų kareivių dalis neturėjo praktiškai jokios karinės patirties. Folksgrenadierių divizijose buvo jaučiamas ne tik gyvosios jėgos, bet ir sunkiosios ekipuotės bei technikos trūkumas, dažnai būdavo naudojama pasenusi arba trofėjinė artilerija, tačiau reikia pažymėti, jog folksgrenadierių divizijų pėstininkai buvo gerai ginkluoti lengvąja ginkluote ir prieštankiniais granatsvaizdžiais. Folksgrenadierių divizijų kareivių uniformos buvo prastesnės kokybės negu Vokietijos kariuomenės dalinių 1939 m., bet 1944 m. jau nesiskyrė nuo likusių Vokietijos karinių pajėgų uniformų. Labiausiai folksgrenadierių divizijos nuo prieš tai formuotų Vokietijos kariuomenės pėstininkų divizijų skyrėsi sudėtimi. 1939 m. Vokietijos kariuomenės pėstininkų divizijos pagrindas dažniausiai būdavo sudarytas iš trijų pėstininkų pulkų,

likučius Jokūbavo–Palangos kryptimi⁶⁴. 19 val. 179-osios šaulių divizijos kariai išėjo prie Baltijos jūros, 234-asis šaulių pulkas pasiekė Nemirsetą, 215-asis šaulių pulkas – Šaipių⁶⁵ gyvenvietę, 259-asis šaulių pulkas – Valėnus. 235-oji šaulių divizija (RA) kirto Miniją Raguviškių rajone, 21 val. šios divizijos kariai išėjo prie Baltijos jūros. 806-asis ir 732-asis šaulių pulkai susitelkė Nemirsetos apylinkėse, du 732-ojo šaulių pulko batalionai priėjo Karklės prieigas. 801-asis šaulių pulkas susitelkė Girkaliuose. 156-oji šaulių divizija (RA) išsidėstė Ėgliškių rajone. Per visą spalio 10 d. nežuvo nė vienas 92-ajam šaulių korpusui (RA) pavaldus kareivis⁶⁶.

19-ojo šaulių korpuso (RA) 70-oji šaulių divizija, užėmusi Kulus, gavo užduotį 1944 m. spalio 9 d. 10 val. išeiti į Ėžaičių rajoną, pereiti Klaipėdos krašto sieną ir užimti Dovilus. Pirmasis prie antrosios *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linijos priartėjo 70-osios šaulių divizijos (RA) žvalgybos būrys – jo užduotis buvo užimti tarp Baičių ir Dovilų per Miniją einantį tiltą ir išlaikyti jį tol, kol ateis pagrindinės divizijos jėgos. Tačiau priartėjusi prie nurodyto rajono žvalgybos grupė susidūrė su atsitraukiančia Vokietijos kariuomenės vora, kurią persekiojo 344-oji šaulių divizija (RA). Nurodytu metu Vokietijos karių vora kaip tik kėlėsi per Miniją. Pradėjusi apšaudyti Vokietijos pajėgas nedidelė žvalgybinės grupės dalis privertė Vokietijos kariškius, dar nebaigus persikelti per upę, susprogdinti tiltą. Rytiniame Minijos krante likę Vokietijos kareiviai arba žuvo, arba buvo išsklaidyti. Tuo tarpu pagrindinė žvalgybinės grupės dalis pasinaudojo kilusiu sąmyšiu ir persikėlė per Miniją aukštumos 15,1 rajone (dabar ši aukštuma yra pačioje pietinėje Kulių kaimo, prijungto prie Gargždų, dalyje, priešais kitoje Minijos pusėje yra Grikšų kaimas). Persikėlus per Miniją žvalgybinė grupė 13 val. sumušė nedidelę Dovilų įgulą ir užėmė miestelį. Vėliau aukštumos 15,1 rajone per Miniją be pasipriešinimo persikėlė ir likusios 70-osios šaulių divizijos (RA) pajėgos. 344-oji šaulių divizija (RA) kirto 1941 m. laikotarpio Vokietijos-Sovietų Sąjungos

vienas pėstininkų pulkas iš trijų batalionų, o 1944 m. antroje pusėje suformuotos folksgrenadierų divizijos dažniausiai būdavo sudarytos iš dviejų pėstininkų pulkų, o vienas pulkas iš dviejų batalionų, tačiau tai ne visais atvejais būdavo taisyklė. Kariniuose veiksmuose dėl Klaipėdos miesto dalyvavusios 551-osios folksgrenadierų divizijos pagrindą sudarė trys, 1113-asis, 1114-asis, 1115-asis grenadierų pulkai, kurie, skirtingai nuo 1939 m. formuotų Vokietijos kariuomenės pulkų, buvo suformuoti iš dviejų batalionų. Ši situacija susiklostė dėl to, kad 1944 m. spalio 9 d. suformuota 551-oji folksgrenadierų divizija buvo formuojama 1944 m. liepos mėn. sudarytos 551-osios grenadierų divizijos pagrindu. 1944 m. antroje pusėje suformuotos folksgrenadierų divizijos savo karinių pajėgumų galimybėmis nusileido anksčiau suformuotoms pėstininkų divizijoms. In NASH, E. Douglas. *Victory Was Beyond Their Grasp. With the 272nd Volks-Grenadier Division from the Hürtgen Forest to the Heart of the Reich*. Philadelphia & Oxford: Casemate Publishers, 2015, p. 6–9, 12, 14–16; NAFZIGER, F. George. *The German Order of Battle. Infantry in World War II*. London: Greenhill Books, Pennsylvania: Stackpole Books, 2000, p. 348–349; MITCHAM, W. Samuel Jr. *German Order of Battle, Volume One: 1st to 290th Infantry Divisions in World War II*. Stackpole Books, 2007, p. 3–4, 11, 24; MITCHAM, W. Samuel Jr. *German Order of Battle, Volume Two: 291st-999th Infantry Divisions, Named Infantry Divisions, and Special Divisions in World War II*. Stackpole Books, 2007, p. 151.

⁶⁴ Журнал боевых действий 179 СД за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 1427, оп. 1, д. 52, л. 2.

⁶⁵ Vok. *Scheipen-Thoms*.

⁶⁶ Журнал боевых действий 92 СК за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 985, оп. 1, д. 198, л. 10.

valstybės sieną prie pasienio stulpo Nr. 317 ir perėjo per Miniją. Perėjus per upę divizija pajudėjo Dovelų kryptimi. Galutinai Miniją ir kartu antrąją *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* liniją 70-osios ir 344-osios šaulių divizijų (RA) kariai perėjo spalio 10 d. Tuo metu 32-osios šaulių divizijos (RA) persikėlimas per Miniją nebuvo toks sėkmingas. 1944 m. spalio 9 d. ši divizija puolimą Klaipėdos kryptimi pradėjo nuo Šiūparių kaimo – pirmiausia buvo puolami Grobštai, o užėmus šį punktą puolimas link Klaipėdos vystytas keliu, einančiu Toleikių kryptimi. Priartėjus prie Minijos, Šernų tilto rajone buvo pradedama ruošti forsavimui, tačiau prieš upę 32-osios šaulių divizijos (RA) karius sutiko stipri Vokietijos kariškių ugnis iš antrosios *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linijos apkasų, esančių Kalvių ir Ketvergių rajone. Galiausiai vakariniame Minijos krante įsitvirtinusioms Vokietijos pajėgoms pavyko sustabdyti 32-osios šaulių divizijos (RA) karių bandymus forsuoti Miniją. 1944 m. spalio 10 d. 4 val. ryto 32-osios šaulių divizijos kariai vėl bandė forsuoti Miniją, 2-ojo bataliono 2-oji kuopa (pulkas nenurodytas) sunaikino Vokietijos kariuomenės sargybinius, budėjusius rytiniame Minijos krante, ir forsavo upę; tai padarius ši karių grupė įsiveržė į antrosios *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linijos apkasus. Prasidėjus susirėmimams apkasuose Vokietijos kariškių gretose kilo panika, dėl kurios buvo bandoma susprogdinti Šernų tiltą, tačiau iki galo šio darbo atlikti nepavyko, nes iš trijų sprogmenų paketų sprogo tik vienas. Atskubėję 32-osios šaulių divizijos išminuotojai nesprogusius tilto sprogmenis išminavo. Tai padarius tiltą kirto pagrindinės RA 32-osios šaulių divizijos pajėgos, kurios puldamos įsiveržė į Vokietijos kariškių gynybines pozicijas. Tos pačios dienos ryte 32-osios šaulių divizijos pajėgoms šiame rajone pavyko išstumti Vokietijos kariuomenės pajėgas iš visų *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* antrosios linijos apkasų⁶⁷.

90-asis šaulių korpusas (RA), skirtingai nuo visų kitų 43-iosios armijos (RA) pajėgų, tiesiogiai nedalyvavo Klaipėdos miesto šturme ir gynybinės linijos, einančios palei Miniją, nekirto. 1944 m. spalio 10 d. 26-ajai šaulių divizijai (RA) užėmus Priekulę, jos pajėgos išsidėstė palei Gropiškius ir Mėželius. 208-oji šaulių divizija (RA) užėmė Liaunius ir Šilininkus, o 182-oji šaulių divizija (RA) taip pat užėmė Šilininkus ir Stonaičius. Šios divizijos pulkai susitelkė miške į rytus nuo Ažpurvių. Nuo šios vietos 90-ojo šaulių korpuso (RA) puolimas buvo vystomas pietų kryptimi. 1944 m. spalio 18 d. 90-ojo šaulių korpuso (RA) pajėgos sumušė Vokietijos kariuomenės įgulą, įsitvirtinusią Ventėje, po to 208-osios šaulių divizijos (RA) pajėgos išėjo prie Nemuno. 1944 m. spalio 22 d. 26-oji ir 182-oji šaulių divizijos (RA) gavo įsakymą žygiuoti į šiaurę – į pozicijas prie Darbėnų ir Auksūdžio⁶⁸. 208-oji šaulių divizija (RA) lapkričio 20–30 d. buvo išimta iš 43-iosios armijos sudėties⁶⁹.

Kirtus antrąją *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* liniją RA daliniams teko susidurti su naujais sunkumais priartėjus prie paskutinės – trečiosios – *Rytų Prūsijos gynybos*

⁶⁷ Журнал боевых действий 19 СК за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 859, оп. 1, д. 82, л. 19–22.

⁶⁸ Журнал боевых действий 43 А за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 398, оп. 9308, д. 727, л. 62–63, 72, 73.

⁶⁹ Журнал боевых действий 43 А за ноябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 398, оп. 9308, д. 753, л. 40.

pozicijų linijos, juosiančios patį Klaipėdos miestą. Trečioji *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linija, kaip ir dvi pirmosios, buvo sudaryta iš apkasų linijų, spygliuotų vielių užtvarų, prieštankinių griovių, minų laukų, medinių fortifikacinių statinių ir Kocho bunkerų. Bet, skirtingai nuo visų prieš tai buvusių įtvirtintų gynybos linijų, kurias 43-iosios armijos ir 5-osios gvardijos tankų armijos (RA) kariams teko įveikti judant link Klaipėdos, trečioji *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linija užnugaryje buvo sutvirtinta Vokietijos karinio jūrų laivyno 217-ojo priešlėktuvinio jūrų artilerijos diviziono aptarnaujamomis priešlėktuvinėmis artilerijos baterijomis. Be trečiosios gynybinės linijos užnugario, trys priešlėktuvinės ir viena pakrantės artilerijos baterijos buvo sumontuotos ir Kuršių nerijoje.

1944 m. situacija Klaipėdos pakrantės ir priešlėktuvinėje gynybos sistemoje buvo stipriai pasikeitusi, lyginant su 1939 m. laikotarpiu. 1939 m. Klaipėdos pakrantės ir priešlėktuvinės gynybos sistema buvo sudaryta iš dviejų pakrantės artilerijos baterijų: *Memel-Nord/Brommy* (Girulių apylinkėse) ir *Memel-Süd* (Kopgalio apylinkėse) bei šešių priešlėktuvinių artilerijos baterijų: *Nordmole* (Melnragės apylinkėse), *Dange* (Tauralaukio apylinkėse), *Löllen* (Lelių apylinkėse), *Götzhöfen* (Gedminų apylinkėse), *Seestrand* (baterija įrengta Kuršių nerijos šiaurinėje dalyje, pajūrio restorano *Strandhalle* apylinkėse), *Schweinsrücken* (baterija įrengta Kuršių nerijoje, priešais Kiaulės nugaros salą). Pakrantės artilerijos baterijos buvo ginkluotos keturiais jūriniais 150 mm pabūklais SKL-45 (pakrantės artilerijos baterija *Brommy*, pradėjusi funkcionuoti 1939 m. antrojoje pusėje, buvo ginkluota keturiais 150 mm pabūklais SKC-28), o priešlėktuvinės baterijos – keturiais priešlėktuviniais 88 mm pabūklais SKC-30. Vokietijos kariuomenės 28-ojo korpuso dokumentuose, datuojamuose 1944 m. lapkričio 1 d., nurodoma, kad Klaipėdoje dislokuotas 217-asis priešlėktuvinės jūrų artilerijos divizionas tuo metu aptarnavo aštuonias priešlėktuvinės artilerijos baterijas: *Försterei* (baterija įkurta buvusios pakrantės artilerijos *Memel-Nord* pozicijose), *Mellneraggen* (baterija įkurta buvusios priešlėktuvinės artilerijos baterijos *Nordmole* pozicijose), *Tauerlauken* (baterija įkurta buvusios priešlėktuvinės artilerijos baterijos *Dange* pozicijose), *Löllen* (baterija įkurta 1939 m. laikotarpio tokio paties pavadinimo baterijos statiniuose), *Götzhöfen* (baterija įkurta 1939 m. laikotarpio tokio paties pavadinimo baterijos statiniuose), *Strandhalle* (baterija įkurta buvusios priešlėktuvinės artilerijos baterijos *Seestrand* pozicijose), *Schweinsrücken* (baterija įkurta 1939 m. laikotarpio tokio paties pavadinimo baterijos statiniuose), *Süderspitze* (baterija įkurta 1939 m. laikotarpio pakrantės artilerijos baterijos *Memel-Süd* vietoje, tačiau senosios gelžbetoninės pakrantės artilerijos baterijos *Memel-Süd* pozicijos naujai įrengtai priešlėktuvinei baterijai nebuvo panaudotos). Visose minėtose priešlėktuvinėse baterijose fiksuojama sumontuota ginkluotė. Priešlėktuvinės baterijos *Försterei* ir *Schweinsrücken* buvo ginkluotos keturiais 128 mm priešlėktuviniais pabūklais Flak-40, priešlėktuvinės baterijos *Mellneraggen*, *Tauerlauken*, *Götzhöfen*, *Strandhalle* buvo ginkluotos keturiais 105 mm priešlėktuviniais pabūklais SKC-32 (priešlėktuvinėje artilerijos baterijoje *Löllen* 1944 m. lapkričio 1 d. fiksuojamas vienas aktyvus priešlėktuvinis

105 mm pabūklas, kiti trys šios baterijos pabūklai greičiausiai išėjo iš rikiuotės kariinių veikslių dėl Klaipėdos metu 1944 m. spalį). Priešlėktuvinė baterija *Süderspitze* buvo ginkluota keturiais 75 mm priešlėktuviniais artilerijos pabūklais (jų modelis nežinomas). 1944 m. lapkričio mėnesį Klaipėdos gynybos sistemoje fiksuojama ir viena pakrantės artilerijos baterija *Hirschwiese*. Ji buvo įrengta Kuršių nerijoje, ant Neringos kalno, šalia vietovės, vadintos *Didžiąja briedžių pieva* (vok. *Große Hirschwiese*), ir buvo ginkluota trimis 150 mm jūriniais pabūklais SKC-28. Pakrantės artilerijos bateriją *Hirschwiese* aptarnavo kariškiai iš 533-iojo jūrų artilerijos diviziono⁷⁰. R. Rolfo pateiktame Klaipėdos priešlėktuvinių artilerijos baterijų sąrašė nurodoma, jog 1944 m. šiame mieste buvo ginkluotos ir aktyviai veikė keturios Vokietijos karinio jūrų laivyno priešlėktuvinės artilerijos baterijos – *Försterei*, *Mellneraggen*, *Strandhalle*, *Schweinsrücken*. Ši informacija tiksliai neatspindi 1944 m. spalio – 1945 m. sausio Klaipėdos gynybinės sistemos situacijos. 1944 m. kovą 128 mm pabūklais buvo apginkluotos Klaipėdos priešlėktuvinės artilerijos baterijos *Försterei* ir *Schweinsrücken*, 105 mm pabūklais – priešlėktuvinės artilerijos baterijos *Strandhalle*, *Götzhöfen*, *Löllen*, priešlėktuvinė artilerijos baterija *Mellneraggen* naujais 105 mm pabūklais buvo perginkluota 1944 m. rugpjūčio mėnesį. Arno Kalweitas ir priešlėktuvinės artilerijos baterijos *Götzhöfen* vadas kpt. ltn. Bernhardas Sperlichas savo atsiminimuose nurodo, jog priešlėktuvinės artilerijos baterijos *Götzhöfen* ir *Tauerlauken* funkcionavo dar 1944 m. vasarą ir dalyvavo aktyviuose kariniuose veiksmuose dėl Klaipėdos miesto 1944 m. spalio mėnesį. Per 1944 m. (iki spalio mėnesį prasidėjusių aktyvių kariinių veikslių) Klaipėdos priešlėktuvinės gynybos sistemos sudėtis buvo padidinta iki aštuonių priešlėktuvinių baterijų⁷¹. Šie duomenys atskleidžia, jog Vokietijos karinio jūrų laivyno priešlėktuvinės artilerijos baterijos buvo perginkluotos dar iki aktyvių kariinių veikslių dėl Klaipėdos miesto 1944 m. spalį pradžios. Sugretinus šią informaciją su Vokietijos kariuomenės 28-ojo korpuso 1944 m. lapkričio 1 d. dokumentuose pateikiamu Klaipėdos priešlėktuvinių artilerijos baterijų sąrašu, nelieka abejonių, jog visos 1939 m. laikotarpiu pastatytos Vokietijos karinio jūrų laivyno priešlėktuvinės ir pakrantės artilerijos baterijos (arba jų vietos) po 1944 m. vykusių perginklavimo darbų buvo įtrauktos į miesto gynybos sistemą ir funkcionavo per aktyvius karinius veiksmus dėl Klaipėdos 1944 m. spalio mėnesį.

Pirmą kartą su Vokietijos karinio jūrų laivyno priešlėktuvinių baterijų atakomis 43-iosios armijos ir 5-osios gvardijos tankų armijos (RA) daliniai susidūrė 1944 m. spalio 10 d. – tą pačią dieną, kai buvo galutinai kirsta antroji *Rytų Prūsijos gynybos*

⁷⁰ Боевые приказы, расположения, донесение штаба 28 АК. 1 ноября 1944 г. – 30 ноября 1944 г. ЦАМО, ф. 500, оп. 12474, д. 446, л. 10-11, 242; ROLF, Rudi. Vokiečių pakrantės gynybos įtvirtinimai Klaipėdos krašte (1939–1944). In *XX amžiaus fortifikacija Lietuvoje*. Kaunas, 2008, p. 122, 124.

⁷¹ *Memeler Dampfboot*, 2007, August 20, Nr. 8, S. 118. *Memeler Dampfboot*, 2007, Juni 20, Nr. 6, S. 87; SCHÖN, Heinz. *Die letzten Kriegstage: Ostseehäfen, 1945*. Stuttgart, 1995, S. 26, 38.

pozicijų linija, einanti palei Minijos upę⁷². 5-osios gvardijos tankų armijos (RA) 2-ajai gvardijos motorizuotajai brigadai išėjus į pozicijas palei Karališkius⁷³, 18-ajai tankų brigadai palei Martinus, 19-ajai gvardijos tankų brigadai palei Lelius ir 3-iajai gvardijos tankų brigadai palei Dinviečius, šios pajėgos buvo kontratakuotos Vokietijos pajėgų pėstininkų, kuriuos palaikė ir tankai. Tuo tarpu 5-osios gvardijos tankų armijos pajėgas iš užnugario masiškai apšaudė aplink Klaipėdą išdėliotos priešlėktuvinės artilerijos baterijos. Masine priešlėktuvinių baterijų ugnimi 5-osios gvardijos tankų armijos (RA) 3-iasis gvardijos tankų korpusas buvo apšaudomas ir spalio 11 d.⁷⁴

43-iosios armijos (RA) dalys, kirtusios Miniją ir priartėjusios prie trečiosios *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linijos, nuo spalio 10 d. taip pat susidūrė su priešlėktuvinių artilerijos baterijų apšaudymais. 1-ojo šaulių korpuso (RA) pajėgos priešlėktuvinių artilerijos baterijų buvo apšaudytos 1944 m. spalio 10–12, 14–15 ir 22 d.⁷⁵ 306-osios šio korpuso šaulių divizijos 992-asis šaulių pulkas priešlėktuvinių artilerijos baterijų pirmą kartą apšaudytas spalio 10 d.⁷⁶ 19-ojo šaulių korpuso (RA) karinių veiksmų žurnale priešlėktuvinių ir pakrantės artilerijos baterijų aktyvumas ir apšaudymai minimi 1944 m. spalio 11, 13, 14 ir 22 d.⁷⁷ 19-ojo šaulių korpuso (RA) 32-osios šaulių divizijos karinių veiksmų žurnale nurodyta, kad Vokietijos karinio jūrų laivyno artilerijos baterijos apšaudė divizijos pozicijas iš Kuršių nerijos spalio 14–17 d.⁷⁸ Skirtingai nuo

⁷² 1944 m. spalio 10 d. kirtus Minijos upę, link Klaipėdos miesto judančios Raudonosios armijos pajėgos galutinai pateko į Klaipėdos priešlėktuvinių ir pakrantės artilerijos baterijų apšaudymo lauką. Žr. žemėlapių Nr. 2

⁷³ Vok. *Corallischken*.

⁷⁴ 1944 m. spalio 15 d. 5-ajai gvardijos tankų armijai buvo duotas įsakymas pereiti į naują dislokacijos vietą. Nuspręsta 5-ąją gvardijos tankų armiją permesti į Kuršą. 1944 m. spalio 16 d. ši armija jau buvo susitelkusi Baltrimuose ir Daktaruose – per 10 km nuo dabartinės Lietuvos–Latvijos sienos. Karinių veiksmų metu nuo 1944 m. spalio 6 d. iki 1944 m. spalio 12 d. 5-oji gvardijos tankų armija prarado 92 tankus T-34, 5 tankus M4-A2 (*Sherman*), 1 savaeigį pabūklą SU-152, 17 savaeigių pabūklų SU-85, 10 savaeigių pabūklų SU-76 (M) ir 4 savaeigius pabūklus SU-57 (T-48). Iš viso prarasti 97 tankai ir 32 savaeigiai pabūklai – kartu sudėjus, 129 mašinos. Per šį laikotarpį taip pat žuvo 339, buvo sužeista 960 ir dingo be žinios 41 kariškis. Taigi susirėmimų metu iš rikiuotės išėjo 1340 5-osios gvardijos tankų armijos kariškių. Didžioji šių nuostolių dalis turėjo būti patirta mūšio dėl Klaipėdos metu. Didžiausių nuostolių iš 5-osios gvardijos tankų armijos patyrė 3-iasis gvardijos tankų korpusas. In Журнал боевых действий 5 гв. ТА за октябрь, ноябрь, декабрь м-цы 1944 г. ЦАМО, ф. 332, оп. 4948, д. 216, л. 22, 23, 25, 35.

⁷⁵ Журнал боевых действий 1 СК за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 805, оп. 1, д. 61, л. 20, 21, 23, 24, 27. Spalio 10–11 d. 1-ojo šaulių korpuso karinių veiksmų žurnale minima, kad korpuso pajėgos susidūrė su iš anksto vokiečių kareiviu užimta ir gynybai paruošta *Priešjūrio tipo* pozicija. Nurodoma, jog korpuso kariams reikalingas paruošimas šturmuoti stipriai įtvirtintą gynybinį mazgą, kuris pritaikytas kovai su antžeminėmis, karinio jūrų laivyno ir karinio oro laivyno pajėgomis. *Priešjūrio gynybos sistema* buvo įvardyta tikrai paskutinė trečioji *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linija, neabejotina, kad ši linija taip buvo įvardyta dėl joje veikusią priešlėktuvinių artilerijos baterijų.

⁷⁶ Журнал боевых действий 306 СД за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 1614, оп. 1, д. 111, л. 6.

⁷⁷ Журнал боевых действий 19 СК за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 859, оп. 1, д. 82, л. 24, 26, 27, 35.

⁷⁸ Журнал боевых действий 32 СД за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 859, оп. 1, д. 94, л. 10. 32-osios šaulių divizijos spalio mėn. karinių veiksmų žurnale yra neaiškumų – nurodyta, kad Vokietijos karinio jūrų laivyno artilerijos baterijos apšaudė divizijos pozicijas 1944 m. gruodžio 14–17 d. Tačiau patikrinus

kitų 43-iosios armijos (RA) korpusų karinių veiksmų žurnalų, 92-ojo šaulių korpuso karinių veiksmų žurnale priešlėktuvinės Vokietijos karinio jūrų laivyno baterijos iš viso neminimos nei 1944 m. spalį, lapkritį, gruodį, nei 1945 m. sausį. Tačiau šio korpuso veikimo areale veikusios priešlėktuvinės baterijos *Försterei* aktyvumą 1944 m. spalio mėn. patvirtina tankų grenadierių divizijos *Großdeutschland* karių darbai ir atsiminimai⁷⁹. Pačiame 43-iosios armijos (RA) karinių veiksmų žurnale nurodyta, jog aplink Klaipėdą išdėstyti gynybiniai statiniai – Vokietijos karinio jūrų laivyno baterijos buvo aktyvios spalio 10, 11 ir 22 d.⁸⁰

1-ojo šaulių korpuso (RA) vadovybė, vertindama priežastis, kodėl nepavyko užimti Klaipėdos iš karto forsavus Miniją, kaip vieną pagrindinių priežasčių, be per lėto puolimo tempo, pažymėjo, jog didžiulėms Vokietijos pajėgoms pavyko užimti iš anksto gynybai paruoštas „pajūrio tipo“ pozicijas, taip pat RA vadovybė nurodė, jog būtina paruošti karius stipriai įtvirtinto gynybinio mazgo šturmui. 1944 m. spalio 11 d. 1-ojo šaulių korpuso kariams pasisekė nedaug pasistūmėti Klaipėdos kryptimi. Kaip nesėkmės priežastis buvo nurodyta, kad korpuso pajėgos susidūrė su gerai paruošta, pajūrio⁸¹ tipo, įgilinta, ilgalaikė ir iš anksto Vokietijos kariškių užimta gynybos pozicija. 1944 m. spalio 12 d. Vokietijos pajėgų kariškiai, įsitvirtinę savo pozicijose, apšaudė 43-iosios armijos pozicijas iš artilerijos; 1-ojo šaulių korpuso karių apytiksliais skaičiavimais, Vokietijos pajėgos per dieną iššauna daugiau nei 1200 vienetų skirtingų kalibrų sviedinių ir minų, iš kurių trečdalį iššautų sviedinių sudaro pakrantės artilerijos sviediniai. Susidarius tokiai situacijai 1-ojo šaulių korpuso vadovybė gavo įsakymą pralaužti *Priešjūrio gynybinę sistemą*, likviduoti Klaipėdos pakrantės gynybą (turimos omenyje priešlėktuvinės-pakrantės artilerijos baterijos) ir užimti patį Klaipėdos miestą⁸². Šiam tikslui įgyvendinti buvo sutelktos didžiulės pajėgos. Be 1-ojo šaulių korpuso 145-osios, 306-osios ir 357-osios šaulių divizijų, smūgiui ruošėsi 10-oji gvardijos tankų brigada, 377-asis gvardijos ir 1223-iasis savaeigės artilerijos pulkai, 1013-asis, 1226-asis haubicų artilerijos pulkai, 1310-asis lengvosios artilerijos pulkas, 241-asis minosvaidžių pulkas, du 103-iosios haubicų artilerijos brigados divizionai, 99-asis atskiras gvardijos minosvaidžių pulkas, 50-osios inžinerinės brigados 35-ojo atskirojo rankinių liepsnosvaidžių bataliono liepsnosvaidininkų kuopa, kuopa tralų iš 119-ojo atskirojo inžinerijos-tankų pulko (RA)⁸³. Šios pajėgos turėjo

1944 m. gruodžio mėn. 32-osios šaulių divizijos karinių veiksmų žurnalą tai patvirtinančios informacijos rasti nepavyko.

⁷⁹ SPAETER, Helmuth. *The History of the Panzerkorps Grossdeutschland*, Vol. 2. J. J. Fedorowicz Publishing, 1995, p. 416, 417, 419, 420; REHFELDT, H. Hans. *Su tankų korpusu „Grossdeutschland“ Rusijoje, Vengrijoje, Lietuvoje ir kovoje dėl Rytprūsių*. Vilnius, 2015, p. 141–142.

⁸⁰ Журнал боевых действий 43 А за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 398, оп. 9308, д. 727, л. 40, 63, 64, 73.

⁸¹ Turimos omenyje priešlėktuvinės ir pakrantės gynybos baterijos.

⁸² Журнал боевых действий 1 СК за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 805, оп. 1, д. 61, л. 20–21.

⁸³ Originaliame 1-ojo šaulių korpuso 1944 m. spalio mėn. karinių veiksmų žurnalo tekste, aprašančiame situaciją spalio 12 d., nurodyta, jog tarp Klaipėdos šturmui paruoštų pajėgų numatytas ir 19-asis

pralaužti Vokietijos karinių dalinių gynybą ties Leliais ir, sąveikaujant su 92-ojo ir 19-ojo šaulių korpusų (RA) pajėgomis, sumušti aplink ir pačioje Klaipėdoje išsidėčiusias Vokietijos pajėgas bei užimti miestą. Ši puolamoji operacija netgi gavo atskirą pavadinimą – *operacija Taifūnas*. 1944 m. spalio 14 d. prasidėjus operacijai ir šturmui, 1-ojo šaulių korpuso (RA) pajėgos buvo masiškai apšaudomos iš visų rūšių artilerijos, tarp kurios Vokietijos karinės pajėgos panaudojo ir „ženitinę bei pakrantės gynybos artileriją“. 43-iosios armijos puolimas nežymiai pasistūmėjus buvo sustabdytas. 1-ojo šaulių korpuso vadovybei aptariant Klaipėdos puolimo operacijos nesėkmės priežastis, be kitų priežasčių, buvo nurodyta, jog puolamąją operaciją sugriovė sėkmingai kartu su antžeminėmis pajėgomis veikusi Vokietijos karinio jūrų laivyno laivų⁸⁴ ir „pakrantės baterijų“⁸⁵ artilerija⁸⁶.

1944 m. spalio 15 d. 22 val. 43-iosios armijos (RA) vadovybė davė įsakymą armijos pajėgoms pereiti į gynybą ir savo užnugaryje pradėti kurti gynybos sistemą, susidedančią iš prieštankinių griovių ir apkasų linijų⁸⁷. Taip 43-iosios armijos (RA) pajėgos aplink Klaipėdos miestą išdėstyta Vokietijos karinių pajėgų gynybinę sistemą pradeda kurti savo gynybinę sistemą. 1944 m. spalio 16 d. 1-asis šaulių korpusas (RA) pereina prie gynybinio plano *Apgula*⁸⁸.

Priešlėktuvinių baterijų aktyvumo padidėjimas pastebimas spalio 22 d. Šią dieną 43-iosios armijos apšaudymas iš Vokietijos karinio jūrų laivyno priešlėktuvinių baterijų minimas 43-iosios armijos, 1-ojo šaulių korpuso ir 19-ojo šaulių korpuso (RA) karinių veiksmų žurnaluose⁸⁹. 43-iosios armijos karinių veiksmų žurnale nurodyta, kad vien 1944 m. spalio 22 d. į šios armijos pozicijas nukrito 6000 Vokietijos kariuomenės kariškių paleistų sviedinių ir minų⁹⁰. Ši artilerijos apšaudymo mastų

inžinerijos-tankų pulkas, tačiau pulko tokiu numeriu egzistavimas nėra fiksuojamas istoriografijoje. Neabejotina, jog šioje vietoje įsivėlusį klaidą, turimas omenyje 119-asis atskirasis inžinerijos-tankų pulkas, kuris 1944 m. spalio mėnesį buvo pavaldus 43-iosios armijos (RA) vadovybei. *119-й отдельный инженерно-танковый полк* [žr. 2022 08-13]. Prieiga per internetą: <<http://tankfront.ru/ussr/tp/tp119i.html>>.

⁸⁴ Vokietijos karinio jūrų laivyno 2-osios kovinės grupės laivų, su pertraukomis artilerijos ugnimi rėmusių miesto gynėjų 1944 m. spalio 10–23 d., svarbą Klaipėdos gynyboje pažymi ir V. Safronovas. SAFRONOVAS, Vasilijus. Klaipėdos užėmimo istorijos 1944–1945 metais kontroversijos. In Antrojo pasaulinio karo pabaiga rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos. Ed. by A. L. Arbušauskaitė. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. XVIII, 2009, p. 134.

⁸⁵ 1944–1945 m. Klaipėdoje buvo tik viena pakrantės artilerijos baterija – *Hirschwiese*. ROLF, Rolf. Vokiečių pakrantės gynybos įtvirtinimai Klaipėdos krašte (1939–1944). In *XX amžiaus fortifikacija Lietuvoje*. Kaunas, 2008, p. 122, 124. Raudonosios armijos kariškiai „pakrantės artilerijos baterijomis“ įvardijo ir priešlėktuvines Klaipėdos miesto artilerijos baterijas.

⁸⁶ Журнал боевых действий 1 СК за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 805, оп. 1, д. 61, л. 21–24.

⁸⁷ Журнал боевых действий 43 А за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 398, оп. 9308, д. 727, л. 69. Журнал боевых действий 1 СК за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 805, оп. 1, д. 61, л. 25.

⁸⁸ Журнал боевых действий 1 СК за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 805, оп. 1, д. 61, л. 26.

⁸⁹ Журнал боевых действий 43 А за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 398, оп. 9308, д. 727, л. 73. Журнал боевых действий 1 СК за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 805, оп. 1, д. 61, л. 27. Журнал боевых действий 19 СК за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 859, оп. 1, д. 82, л. 35.

⁹⁰ Журнал боевых действий 43 А за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 398, оп. 9308, д. 727, л. 73.

padidėjimą reikia sieti su spalio 22 d. vykusiu 43-iosios armijos (RA) dalinių bandymu, atrėmus smulkius Vokietijos pajėgų puolimus, kontratakuoti jų pačių pozicijas. Be pėstininkų, šiose kautynėse buvo panaudoti ir 10-osios gvardijos tankų brigados tankai. Puolimo link Klaipėdos metu 1-ojo šaulių korpuso pajėgoms pavyko įsiveržti į pirmąją *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* trečiosios gynybinės linijos apkasų eilę, bet netrukus puolimas sustojo. Spalio 22 d. žuvo 37, buvo sužeista 120 korpuso karių, kautynių metu prarasti 4 tankai. 1-ojo šaulių korpuso karinių veiksmų žurnale pažymėta, jog 1944 m. spalio 23 d. į korpuso pozicijas nukrito 3000, spalio 24–25 d. – 460, spalio 31 d. – 200 vienetų artilerijos sviedinių ir minosvaidžio minų⁹¹. 43-iosios armijos karinių veiksmų žurnale nurodyta, jog 1944 m. spalio 26 d. į armijos pozicijas nukrito 600, spalio 27 d. – 1000, spalio 28 d. – 650, spalio 29 d. – 1300, spalio 30 d. – 1300 artilerijos sviedinių ir minosvaidžio minų⁹². Nuo spalio 24 d. pastebimas didelis Vokietijos pajėgų artilerijos aktyvumo sumažėjimas iš esmės sietinas su aktyvių 43-iosios armijos (RA) kovos veiksmų prie Klaipėdos pabaiga.

Vertinant priešlėktuvinių ir pakrantės artilerijos baterijų reikšmę Klaipėdos miesto gynyboje, verta atkreipti dėmesį į mūšyje dėl Klaipėdos dalyvavusių karių atsiminimus. Klaipėdos tvirtovės komendanto jūrų kapitono Johanneso Möllerio teigimu, tvirtovės artilerija nebuvo parengta šaudyti į RA tankus, dėl šios priežasties kovos metu daugiausia buvo naudojami 40 mm priešlėktuviniai pabūklai, sumontuoti ant mobiliųjų lafetų. Iš esmės tai yra vienintelis mums žinomas neigiamas atsiliepimas apie Klaipėdos priešlėktuvines ir pakrantės artilerijos baterijas. Tuo tarpu pietinėje Klaipėdos dalyje buvusios priešlėktuvinės artilerijos baterijos *Götzhöfen* vadas kpt. ltn. Bernhardas Sperlichas teigia, jog priešlėktuvinių artilerijos baterijų ugnis buvo labai veiksminga⁹³. Ši teiginį patvirtintų ir sovietinė istoriografija: „Hitlerininkai spėjo užimti iš anksto paruoštas gynybines pozicijas ir atremti mūsų kariuomenės puolimą. Priešas čia panaudojo apie 40 artilerijos ir minosvaidžių baterijų, kranto apsaugos ir 6 laivų artileriją. Hitlerininkai panaudojo net stambaus kalibro zenitinę artileriją.“⁹⁴ Tankų grenadierių divizijos *Großdeutschland* minosvaidininkas H. H. Rehfelddas, kurio pozicijos buvo visai netoli nuo Kalotės ežero, savo dienoraštyje 1944 m. spalio 14 d. taip pat užsimena apie karinio jūrų laivyno priešlėktuvinę bateriją *Försterei*: „Pajūryje į kairę nuo mūsų stūkso betoniniai bunkeriai su kranto artilerijos baterija. Iš savo sunkiųjų pabūklų ji kiekvieną kartą uoliai smogia puolantiems“⁹⁵ raudonarmiečiams. Tankų grenadierių divizijos *Großdeutschland* dalims

⁹¹ Журнал боевых действий 1 СК за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 805, оп. 1, д. 61, л. 27, 28, 29, 32.

⁹² Журнал боевых действий 43 А за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 398, оп. 9308, д. 727, л. 74. Suprantama, 43-iosios armijos duomenys apie Vokietijos karinių pajėgų artilerijos sviedinių, nukritusių į jos pozicijas, kiekį nėra tikslūs, tačiau jie padeda susidaryti vaizdą apie apšaudymo mastus skirtingomis dienomis.

⁹³ SCHÖN, Heinz. *Die letzten Kriegstage: Ostseehäfen, 1945*. Stuttgart, 1995, S. 34, 38.

⁹⁴ DOBROVOLSKAS, Jonas. *Lietuviai kariai didžiojo tėvynės karo frontuose*. Vilnius, 1967, p. 125–126.

⁹⁵ REHFELDT, H. Hans. *Su tankų korpusu „Grossdeutschland“ Rusijoje, Vengrijoje, Lietuvoje ir kovoje dėl Rytprūsijų*. Vilnius, 2015, p. 141–142.

įsitvirtinus tarp Kukuliškių ir Kalotės ežero, oberleitenantui Derbenui buvo duota užduotis susipažinti su artimiausiose apylinkėse esančia situacija. Sugrįžęs oberleitenantas vadovybei pranešė, jog apytiksliai per 1 km nuo komandinio posto karinio jūrų laivyno kariškiai po valandos ruošiasi susprogdinti didelį kiekį prancūziškų 75 mm artilerijos sviedinių, taip pat kad netoli nuo jų pozicijų įrengta aštuoniais⁹⁶ 128 mm pabūklais ginkluota karinio jūrų laivyno baterija. *Großdeutschland* vadovybė davė įsakymą nedelsiant sustabdyti prancūziškų artilerijos sviedinių sprogdinimo darbus ir susisiekti su *Försterei* baterijos vadaviete. Nors karinio jūrų laivyno priešlėktuvinė baterija ir nebuvo pritaikyta šaudyti į antžeminius taikinius, baterijos vadas nurodė, jog jeigu norima tai padaryti, *Großdeutschland* kariškiams teks tiksliai nurodyti, kur yra taikiniai. Šiam tikslui iš baterijos *Försterei* į *Großdeutschland* štabą šalia Kukuliškių buvo nutiestas lauko telefono kabelis, *Großdeutschland* kariai iš baterijos *Försterei* kartu gavo ir karinio jūrų laivyno žemėlapius, kad abiem pusėms būtų kuo lengviau komunikuoti. Atlikus šiuos darbus baterija galėjo nesunkiai apšaudyti antžeminius taikinius. Netrukus jau trys karinio jūrų laivyno priešlėktuvinės baterijos buvo pavaldžios būtent *Großdeutschland* štabui. H. Spaeterio teigimu: „Karinio jūrų laivyno artileristai [turimi omenyje Vokietijos karinio jūrų laivyno Klaipėdos priešlėktuvinių artilerijos baterijų artileristai – aut.] pasirodė puikiai. Aš niekada nemačiau šitų žmonių anksčiau ir vienintelis mano kontaktas su jais buvo viena telefono linija – linijos tiesėjas tą dieną puikiai padirbėjo! Jūreiviai (daugumai tai buvo pirmasis mūsų karo metu) galėjo apšaudyti kiekvieną kvadratinį kilometrą aplink Mėmelį, jie taip pat turėjo didelį kiekį amunicijos ir didelę greitošaudą. Bendradarbiaudami su stebėtojais ir antžeminėmis pajėgomis mes galėjome apšaudyti priešus, kur tiktai jie pasirodydavo“.⁹⁷ 43-iosios armijos vado (RA) gen. ltn. A. Beloborodovo teigimu, su tokio pajėgumo gynybine sistema susidurta pirmą kartą⁹⁸.

43-iosios armijos (RA) 1944 m. spalio mėnesio karinių veiksmų žurnale kaip viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl sustojo puolimas link Klaipėdos, nurodoma: „Vokiečiai suspėjo sukurti stiprią grupuotę Mėmelio miesto rajone, placdarmo gynybai panaudojo pakrantės [artilijos baterijų – aut.] ir laivų artileriją.“⁹⁹ Vis dėlto spalio pabaigoje prie Klaipėdos pasibaigus aktyviems kariniams veiksams, priešlėktuvinės ir pakrantės artilerijos baterijos ir toliau išliko aktyvios. 306-osios šaulių divizijos (RA) karinių veiksmų žurnale nurodyta, jog divizijos pozicijos 1944 m. lapkričio 2 d. buvo apšaudytos iš priešlėktuvinių artilerijos baterijų¹⁰⁰. 70-osios šaulių divizijos (RA)

⁹⁶ Nurodytas pabūklų skaičius nėra tikslus – baterija *Försterei* buvo ginkluota keturiais 128 mm pabūklais FLAK-40. ROLF, Rudi. Vokiečių pakrantės gynybos įtvirtinimai Klaipėdos krašte (1939–1944). In *XX amžiaus fortifikacija Lietuvoje*. Kaunas, 2008, p. 124.

⁹⁷ SPAETER, Helmuth. *The History of the Panzerkorps Grossdeutschland*, Vol. 2, J. J. Fedorowicz Publishing, 1995, p. 416–420.

⁹⁸ БЕЛОБОРОДОВ, Афанасий. *Всегда в бою*. Москва, 1984. Prieiga per internetą: <http://militera.lib.ru/memo/russian/beloborodov2/14.html> [žiūrėta 2018-07-16].

⁹⁹ Журнал боевых действий 43 А за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 398, оп. 9308, д. 727, л. 76.

¹⁰⁰ Журнал боевых действий 306 СД за ноябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 1614, оп. 1, д. 133, л. 76.

karinių veikslių žurnale priešlėktuvinių baterijų artilerijos ugnies suintensyvėjimas pažymimas 1944 m. lapkričio 9 d.¹⁰¹ 32-osios šaulių divizijos (RA) karinių veikslių žurnaluose nurodyta, jog divizijos pozicijos pakrantės artilerijos apšaudytos 1944 m. lapkričio 18 d,¹⁰² gruodžio 11 ir 23 d.¹⁰³ 1945 m. sausio 1 d. vėl minimas apšaudymas, vykdomas nuo Kuršių nerijoje esančios aukštumos 32,2. Nurodoma, jog iš šios aukštumos ir Smeltės rajonų Vokietijos kariuomenės artilerijos vykdyto apšaudymo metu į 32-osios šaulių divizijos (RA) pozicijas nukrito 130 artilerijos sviedinių¹⁰⁴. 179-osios šaulių divizijos (RA) karinių veikslių žurnale nurodyta, jog divizijos pajėgos priešlėktuvinių artilerijos baterijų apšaudytos 1945 m. sausio 13 d.¹⁰⁵

Kpt. lt. B. Sperlich'o teigimu, 1945 m. sausio 25 d. prasidėjo Vokietijos karinių pajėgų evakuacija iš Klaipėdos. Tą pačią dieną, palikusi savo karinį turį, evakavosi baterijos *Göthhöfen* įgula, likimo valiai buvo palikta 9000 vienetų 105 mm artilerijos sviedinių, 37 mm artilerijos sviedinių ir 20 mm artilerijos sviedinių. Baterijos įgula laivu *Sanga* buvo išplukdyta į Piliavą¹⁰⁶. Greičiausiai tuo pačiu metu buvo evakuotos ir kitų priešlėktuvinių artilerijos baterijų, išdėstytų aplink patį Klaipėdos miestą, įgulos; baterijose palikti artilerijos pabūklai ir kita įranga buvo sugadinta arba susprogdinta¹⁰⁷. 1945 m. sausio 27 d. 179-osios šaulių divizijos (RA) 619-ojo artilerijos pulko karinių veikslių žurnale nurodyta, jog šio pulko pajėgos buvo apšaudytos iš pakrantės ir priešlėktuvinių artilerijos baterijų, išdėstytų Kuršių nerijoje¹⁰⁸.

Galutinai Vokietijos karinės pajėgos paliko Klaipėdą 1945 m. sausio 28 d. 4 val. ryto¹⁰⁹, dalis šių pajėgų buvo evakuota į Piliavą, o kita dalis atsitraukė į Sembos pusiasalį per Kuršių neriją. Miestą užėmus RA, į jį artilerijos ugnį iš Kuršių nerijos atidengė Vokietijos karinių pajėgų artilerija, tarp kurios turėjo būti ir priešlėktuvinės bei pakrantės artilerijos baterijos, likusios Kuršių nerijoje¹¹⁰. 1945 m. sausio 29 d. RA pozicijas Klaipėdoje toliau apšaudė artilerija, išsidėsčiusi Kuršių nerijoje esančio Nerijos forto, Smiltynės ir aukštumos 13,4 rajonuose. Tuo tarpu karantino bazės

¹⁰¹ Журнал боевых действий 70 СД за ноябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 859, оп. 1, д. 94, л. 85.

¹⁰² Журнал боевых действий 32 СД за ноябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 859, оп. 1, д. 94, л. 29.

¹⁰³ Журнал боевых действий 32 СД за декабрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 859, оп. 1, д. 94, л. 45, 48. Nurodyta, jog divizijos pozicijas apšaudė Kuršių nerijoje, aukštumoje 32,2, esanti baterija. Dabar ši aukštuma žinoma Neringos kalno pavadinimu. Joje buvo dislokuota 150 mm pakrantės artilerijos baterija *Hirschwiese*.

¹⁰⁴ Журнал боевых действий 32 СД за январь м-ц 1945 г. ЦАМО, ф. 1117, оп. 1, д. 8, л. 98.

¹⁰⁵ Журнал боевых действий 179 СД за январь по 28 февраля 1944 г. ЦАМО, ф. 1427, оп. 1, д. 69, л. 6.

¹⁰⁶ SCHÖN, Heinz. *Die letzten Kriegstage: Ostseehäfen, 1945*. Stuttgart, 1995, S. 38–39.

¹⁰⁷ ROLF, Rudi. Vokiečių pakrantės gynybos įtvirtinimai Klaipėdos krašte (1939–1944). In *XX amžiaus fortifikacija Lietuvoje*. Kaunas, 2008, p. 124.

¹⁰⁸ Журнал боевых действий 619 АП за январь 1945 г. ЦАМО, ф. 11660, оп. 0000001, д. 0025, л. 19. Šiame dokumente taip pat nurodyta, jog 619-ojo artilerijos pulko pajėgas apšaudė ir priešlėktuvinės baterijos, išsidėsčiusios aplink Klaipėdą, bet ši informacija abejotina.

¹⁰⁹ DIECKERT, Kurt; GROßMANN, Horst. *Der Kampf um Ostpreußen*. Stuttgart, 1991, S. 97.

¹¹⁰ SIMONAITIS, Povilas. Molo švyturys suplevėsavo Raudonoji vėliava. In *Tu pameni, drauge...*, Vilnius, 1975, p. 37.

rajone aktyviai veikė Vokietijos karinių pajėgų snaiperiai. Aukštumos 13,4 rajone buvo aptikta ir priešlėktuvinė artilerijos baterija, kuri apšaudė RA karinių oro pajėgų lėktuvus¹¹¹. 1945 m. sausio 30 d. RA daliniams forsavus Kuršių marias, Vokietijos karinių pajėgų dalys atsitraukė Kuršių nerijos pietų kryptimi¹¹². 156-ojo šaulių pulko (RA) puolimas buvo nukreiptas Kopgalio kryptimi¹¹³. Pasiekus šiaurinę Kuršių nerijos dalį, 156-ojo šaulių pulko (RA) kariai užėmė dar 1944 m. spalio 14 d. išsprogdintą Nerijos fortą¹¹⁴. 1945 m. sausio 30 d. 156-ojo šaulių pulko (RA) kariams užėmus visą šiaurinę Kuršių nerijos dalį, kautynės Klaipėdos apylinkėse galutinai baigėsi¹¹⁵.

Aktyvi ir koncentruota Vokietijos kariuomenės pajėgų gynyba trečiojoje *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linijoje ir jos prieigose, palaikoma Klaipėdos priešlėktuvinė ir pakrantės artilerijos baterijų sistemos bei Vokietijos karinio jūrų laivyno laivų artilerijos ugnimi, sudarė sąlygas sulaikyti RA pajėgų puolimą 1944 m. spalio mėnesį ir neleisti užimti miesto iki 1945 m. sausio 28 d. Šios aplinkybės leido Vokietijos kariuomenės 28-ojo korpuso vadovybei sėkmingai organizuoti ir įgyvendinti civilių gyventojų bei Klaipėdoje dislokuotų karinių dalinių evakuaciją dar prieš RA pajėgoms užimant miestą 1945 m. sausio 28 d.

Išvados

1944 m. liepos 27 d. užėmus Šiaulius, Raudonosios armijos 1-ojo Pabaltijo fronto pajėgų puolimas vakarų kryptimi šiaurinėje Lietuvos dalyje sustojo. Vokietijos kariuomenė, išnaudodama susiklosčiusią padėtį 1944 m. rugpjūtį–spalio pradžioje, teritorijoje, esančioje tarp Šiaulių ir Klaipėdos miestų, sukūrė įtvirtintą gynybos ruožą, susidedantį iš penkių gynybinių linijų – *Ventos upės gynybinės linijos*, *Virvytės upės gynybinės linijos* bei *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų*, kurios buvo sudarytos iš trijų atskirų, viena nuo kitos nepriklausomų gynybinių linijų. *Rytų Prūsijos gynybos pozicijos* tiek Vokietijos, tiek RA karinių pajėgų vadovybių buvo suprantamos kaip viena gynybinė sistema.

Klaipėdos miesto gynybai sustiprinti Vokietijos kariuomenės pajėgos panaudojo dar 1939 m. pastatytas Vokietijos karinio jūrų laivyno pakrantės ir priešlėktuvinės artilerijos baterijas. Iki 1944 m. spalio mėn. prasidėjusių aktyvių karinių veiksmų Klaipėdos priešlėktuvinė ir pakrantės gynybos sistema buvo perginkluota ir papildyta

¹¹¹ Журнал боевых действий 179 СД за январь по 28 февраля 1944 г. ЦАМО, ф. 1427, оп. 1, д. 69, л. 12. Pastarąją priešlėktuvinę artilerijos bateriją galima sieti su priešlėktuvine artilerijos baterija *Süderspitze*.

¹¹² Журнал боевых действий 619 АП за январь 1945 г. ЦАМО, ф. 11660, оп. 0000001, д. 0025, л. 21.

¹¹³ LUNIA, Vladimiras. 156-asis pulkas mūšyje dėl Klaipėdos. In *Tu pameni, drauge...*, Vilnius, 1975, p. 28.

¹¹⁴ ELERTAS, Dainius. *Kopgalis*. Klaipėda, 2002, p. 43. 344-osios šaulių divizijos karių atliktos apžiūros metu buvo nustatyta, jog Nerijos fortas Vokietijos karinių pajėgų gynybai nebuvo pritaikytas. Очищение косы Курише-Нерунг от противника частями 344 СРКД. ЦАМО, ф. 859, оп. 1, д. 151, л. 97.

¹¹⁵ LUNIA, Vladimiras. 156-asis pulkas mūšyje dėl Klaipėdos. In *Tu pameni, drauge...*, Vilnius, 1975, p. 28.

naujomis pakrantės ir priešlėktuvinėmis artilerijos baterijomis. Galiausiai Klaipėdos priešlėktuvinę ir pakrantės gynybos sistemą sudarė aštuonios priešlėktuvinės artilerijos baterijos (*Försterei, Mellneraggen, Tauerlauken, Löllen, Götzhöfen, Strandhalle, Schweinsrücken, Süderspitze*) ir viena pakrantės artilerijos baterija (*Hirschwiese*). Dėl pakrantės ir priešlėktuvinių artilerijos baterijų, išdėstytų trečiosios *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linijos užnugaryje, dalyje RA dokumentų ši gynybinė linija buvo įvardijama kaip *Priešjūrio gynybos sistema*.

Tarp Šiaulių ir Klaipėdos miestų esančiame ruože išdėstytų penkių Vokietijos kariuomenės gynybinių linijų reikšmė 1944 m. spalio mėn. karinių veiksmų metu buvo skirtinga. 1944 m. spalio 5 d. prasidėjus vakarų kryptimi nukreiptam SSRS pajėgų puolimui, iki spalio 10 d. RA pavyko pralaužti *Ventos upės gynybinę liniją, Virvytės upės gynybinę liniją* bei pirmąsias dvi *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linijas. Pastaroji situacija susiklostė dėl didelio šių gynybinių linijų dydžio ir pajėgų, turėjusių jas ginti, išskleidimo – Vokietijos kariuomenei neužteko pajėgumų ir koncentracijos puolančioms RA pajėgoms sulaikyti. Sulaikius priešišku pajėgų puolimą vienoje gynybinės linijos zonoje, RA kariniai daliniai prasiverždavo kitoje tos pačios gynybinės linijos vietoje. Vokietijos kariuomenės pajėgoms siekiant išvengti apsupimo arba smūgių iš flangų, nelikdavo kito pasirinkimo, kaip tik atsitraukti. Dėl šių priežasčių *Ventos upės gynybinės linijos, Virvytės upės gynybinės linijos* ir pirmųjų dviejų *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linijų reikšmė tebuvo lokali ir epizodinė. Svarbaus vaidmens karinių veiksmų metu dėl tarp Šiaulių ir Klaipėdos esančio teritorijos ruožo šios gynybinės linijos nesuvaidino.

Spalio 9–10 d. SSRS 43-iosios ir 5-osios gvardijos tankų armijos forsavo Minijos upę ir pralaužė antrąją *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* liniją. Spalio 10 d. RA pajėgos užėmė Palangą, Kretingą, Gargždus ir Priekulę, išeidamos prie Baltijos jūros ir Kuršių marių pakrančių bei apsupdamos Klaipėdos miestą iš visų sausumos pusių (neįskaitant Kuršių nerijos). Priartėjus prie Klaipėdos miesto prieigose esančios trečiosios *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linijos, karinė situacija fronto linijoje pasikeitė. Vokietijos kariuomenės jėgos dabar susikoncentravo nedidelėje ir gerai įtvirtintoje teritorijoje, šių pajėgų užteko užtikrinti efektyvią trečiosios *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linijos ir paties Klaipėdos miesto gynybą. Tuo tarpu SSRS kariuomenės 43-iosios armijos ir 5-osios gvardijos tankų armijos pajėgoms 1944 m. spalio 10 d. priartėjus prie Klaipėdos miesto prieigų, teko susidurti ne vien su koncentruota Vokietijos kariuomenės pajėgų gynyba trečiojoje *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linijoje, bet ir su jų užnugaryje esančių Vokietijos karinio jūrų laivyno priešlėktuvinių ir pakrantės artilerijos baterijų bei karinių laivų artilerijos ugnimi. Siekiant sustiprinti gynybos efektyvumą, Klaipėdos miesto prieigose įsitvirtinusios Vokietijos kariuomenės pajėgos glaudžiai ir sistematiškai bendradarbiavo su Vokietijos karinio jūrų laivyno priešlėktuvinėmis ir pakrantės artilerijos baterijomis, kurios, nepaisant pirminės savo funkcijos, sėkmingai padėjo trečiojoje *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linijoje įsitvirtinusiems Vokietijos kariniams daliniams atremti RA puolimus. Prie Klaipėdos veikusių RA

pajėgų vadovybė, vertindama priežastis, kodėl nepavyko užimti miesto iš karto forsavus Minijos upę, kaip vieną pagrindinių priežasčių nurodė, jog Vokietijos kariuomenės pajėgoms pavyko įsitvirtinti iš anksto paruoštose „pajūrio tipo“ gynybinėse pozicijose. Spalio 14 d. prasidėjusi RA pajėgų puolamoji operacija *Taifūnas*, kurios metu turėjo būti užimtas Klaipėdos miestas, baigėsi nesėkme. Vertindama operacijos nesėkmės priežastis 1-ojo šaulių korpuso vadovybė, be kitų priežasčių, nurodė, jog puolamąją operaciją sugriovė sėkmingai kartu veikusi Vokietijos karinio jūrų laivyno laivų ir pakrantės bei priešlėktuvinių artilerijos baterijų artilerija. 1944 m. spalio 23 d. aktyvūs kariniai veiksmai RA siekiant užimti Klaipėdos miestą baigėsi, tačiau Vokietijos karinio jūrų laivyno pakrantės ir priešlėktuvinės artilerijos baterijos išliko aktyvios visą Klaipėdos apgulos laikotarpį, iki pat 1945 m. sausio pabaigos. 1945 m. sausio 28 d. RA pajėgos užėmė Klaipėdą, tačiau Vokietijos kariuomenės pajėgos prieš tai suspėjo evakuotis, miesto apylinkėse įrengta trečioji *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linija ir karinio jūrų laivyno artilerijos baterijos buvo paliktos, dalis statinių susprogdinta, o juose buvusi ginkluotė ir technika sunaikinta. Kuršių nerijoje išdėstytos Klaipėdos priešlėktuvinių ir pakrantės artilerijos baterijų sistemos dalies aktyvumas buvo fiksuojamas dar po RA pajėgų įžengimo į miestą 1945 m. sausio 28 d. 1945 m. sausio 30 d. RA 156-ojo šaulių pulko kariams užėmus šiaurinę Kuršių nerijos dalį, kariniai veiksmai Klaipėdos miesto apylinkėse galutinai baigėsi.

Įvertinant Vokietijos–Sovietų Sąjungos kariuomenių kariškių atsiminimuose ir RA karinių veikslių žurnaluose pateiktą medžiagą, galima padaryti išvadas, jog Vokietijos karinio jūrų laivyno pakrantės-priešlėktuvinių artilerijos baterijų sistema bei trečioji *Rytų Prūsijos gynybos pozicijų* linija ženkliai prisidėjo prie miestą šturmuojančių Raudonosios armijos pajėgų puolimo sustabdymo 1944 m. spalio mėn. ir esamos situacijos išlaikymo iki 1945 m. sausio pabaigos, taip suvaidindamos svarbų vaidmenį Klaipėdos gynyboje.

Šaltiniai

Nepublikuoti šaltiniai

1. Центральный архив Министерства обороны Российской Федерации. Ф. 235, оп. 2074, д. 857; ф. 332, оп. 4948, д. 216; ф. 332, оп. 4948, д. 218; ф. 335, оп. 5113, д. 379; ф. 398, оп. 9308, д. 753; ф. 398, оп. 9308, д. 727; ф. 500, оп. 12474, д. 446; ф. 805, оп. 1, д. 61; ф. 859, оп. 1, д. 82; ф. 859, оп. 1, д. 94; ф. 859, оп. 1, д. 151; ф. 985, оп. 1, д. 198; ф. 1117, оп. 1, д. 8; ф. 1372, оп. 1, д. 49; ф. 1427, оп. 1, д. 52; ф. 1427, оп. 1, д. 69; ф. 1614, оп. 1, д. 111; ф. 1614, оп. 1, д. 120; ф. 1614, оп. 1, д. 133; ф. 7844, оп. 0395580с, д. 0002; ф. 11660, оп. 0000001, д. 0025.

Publikuoti šaltiniai ir informaciniai leidiniai

1. *Memeler Dampfboot*, 2007, Nr. 6, 8.
2. DIECKERT, Kurt; GROßMANN, Horst. *Der Kampf um Ostpreußen*. Stuttgart, 1991.
3. LUNIA, Vladimiras. 156-asis pulkas mūšyje dėl Klaipėdos. In *Tu pameni, drauge...*, Vilnius, 1975.
4. MITCHAM, W. Samuel Jr. *German Order of Battle, Volume One: 1st to 290th Infantry Divisions in World War II*. Stackpole Books, 2007.
5. MITCHAM, W. Samuel Jr. *German Order of Battle, Volume Two: 291st-999th Infantry Divisions, Named Infantry Divisions, and Special Divisions in World War II*. Stackpole Books, 2007.
6. REHFELDT, H. Hans. *Su tankų korpusu „Grossdeutschland“ Rusijoje, Vengrijoje, Lietuvoje ir kovoje dėl Rytprūsių*. Vilnius, 2015.
7. SCHÖN, Heinz. *Die letzten Kriegstage: Ostseehäfen, 1945*. Stuttgart, 1995.
8. SIMONAITIS, Povilas. Molo švyturyje suplevėsavo Raudonoji vėliava. In *Tu pameni, drauge...*, Vilnius, 1975.
9. SPAETER, Helmuth. *The History of the Panzerkorps Grossdeutschland*. Vol. 2., J. J. Fedorowicz Publishing, 1995.
10. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*. Band 8, Die Landstreitkräfte 201–280, Verlage 2, Osnabrück, 1973.
11. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*. Band 6, Die Landstreitkräfte 71–130, Verlage 2, Osnabrück, 1972.
12. БЕЛОБОРОДОВ, Афанасий. *Всегда в бою*. Москва, 1984.

Literatūra

1. BURK, Kurt. *Die deutschen Landesbefestigungen im Osten 1919–1945*. Osnabrück, 1993.
2. DOBROVOLSKAS, Jonas. *Lietuviai kariai didžiojo tėvynės karo frontuose*. Vilnius, 1967.
3. ELERTAS, Dainius. *Kopgalis*. Klaipėda, 2002.
4. HARNIER von, Wilhelm. *Artillerie im Küstenkampf*. München, 1970 (?).
5. JOKUBAUSKAS, Vytautas; IGNATAVIČIUS, Nedas; TAMKVAITIS, Titas. Žemaitijos–Kuršo karinis gynybinis placdarmas: XX a. pirmosios pusės patirtys. *Istorija*, 2021, t. 121, Nr. 1, p. 94–142.
6. JOKUBAUSKAS, Vytautas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis. Klaipėda, 2014.
7. KAUFMANN, E. Joseph; KAUFMANN, W. Hanna. *The Forts and Fortifications of Europe, 1815–1945: The Central States Germany, Austria-Hungary and Czechoslovakia*. Pen & Sword, 2014.

8. KAVALIAUSKAS, Laisvūnas. Antro pasaulinio karo jūrinio paveldo objektai Lietuvoje. In *Tarptautinės mokslinės konferencijos „Jūrinio kultūros paveldo išsaugojimas: patirtis ir galimybės“ pranešimų medžiaga*. Klaipėda, 2009.
9. KLIMECKI, Michał. Polskie reakcje na zajęcie Kłajpedy przez Niemcy w 1939 r. In *Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija. Karinė istorija, archeologija, etnologija*. Ed. by R. Sliužinskas. *Acta Historica universitatis Klaipedensis*, t. XV, 2007, p. 87–97.
10. MILINIS, Mindaugas; VERKELIS, Antanas. *Mėmelio šturmo blefas*. Vilnius, 2022.
11. MITROFANOV, Alexander. Memel's Batteries. *International Naval Journal*, Vol. 8, Academic Publishing House Researcher, 2015, p. 199–232.
12. NAFZIGER, F. George. *The German Order of Battle. Infantry in World War II*. London: Greenhill Books, Pennsylvania: Stackpole Books, 2000.
13. NASH, E. Douglas. *Victory Was Beyond Their Grasp. With the 272nd Volks-Grenadier Division from the Hürtgen Forest to the Heart of the Reich*. Philadelphia & Oxford: Casemate Publishers, 2015.
14. PETRIKĖNAS, Vytautas. Inžinerinės priemonės Lietuvos gynyboje (1919–1940). In *XX amžiaus fortifikacija Lietuvoje*. Kaunas, 2008.
15. POCIŪNAS, Arvydas. *Kauno tvirtovės gynyba 1915 metais*. Vilnius, 2008.
16. ROLF, Rudi. *Atlantikwall Batteries and Bunkers*. Middelburg, 2014.
17. ROLF, Rudi. *Der Atlantikwall – Die Bauten der deutschen Küstenbefestigungen 1940–1945*. Osnabrück, 1998.
18. ROLF, Rudi. Vokiečių pakrantės gynybos įtvirtinimai Klaipėdos krašte (1939–1944). In *XX amžiaus fortifikacija Lietuvoje*. Kaunas, 2008.
19. SAFRONOVAS, Vasilijus. Klaipėdos užėmimo istorijos 1944–1945 metais kontroversijos. In *Antrojo pasaulinio karo pabaiga rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės išvalgos*. Ed. by A. L. Arbušauskaitė. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. XVIII, 2009, p. 127–150.
20. SHORT, Neil. *Germany's East Wall In World War II*. Osprey Publishing, 2015.
21. SURGAILIS, Gintautas. *Lietuvos karinis laivynas 1935–1940*. Vilnius, 2003.
22. ŠLIOGERIS, Vytautas. Pajūrio fortifikacijos. In *Tarptautinė konferencija gynybinis paveldas Lietuvoje*. Vilnius, 2004.
23. ŠTUOPYS, Arminas. Antrojo pasaulinio karo laikotarpio tunelinės konstrukcijos slėptuvės Memelyje/Klaipėdoje. In *Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės išvalgos*. Ed. by A. L. Arbušauskaitė. *Acta historica universitatis Klaipedensis*, t. XVIII, 2009, p. 160–188.
24. ŠTUOPYS, Arminas. Kranto ir priešlėktuvinės (FLAK) artilerijos baterijos Klaipėdoje: Bandymai datuoti statybų laikotarpį. In *Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: Politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai*. Ed. by S. Pocyte. *Acta historica universitatis Klaipedensis*, t. XXI, 2010, p. 175–187.
25. VAREIKIS, Vygantas. *Klaipėda XX amžiuje*. Klaipėda, 1993.
26. ŽOSTAUTAITĖ, Petronėlė. *Klaipėda – Lietuvos uostas (1923–1939)*. Vilnius, 1990.

27. КАУФМАН, Джозеф; КАУФМАН, Ганна. *Фортификация Второй мировой войны 1939–1945. III Рейх*. Москва, 2006.
28. КАУФМАН, Джозеф. *Фортификация Второй мировой войны 1939–1945. Европа*. Москва, 2006.
29. МЕЛКОНОВ, Юрий. На Клайпедском рейде. *Baltfort*, 2010, Nr. 3 (12), с. 10–11.
30. МЕЛКОНОВ, Юрий. *Пушки Курляндского берега*. Рига, 2005.
31. ТРЭЙФЕЛЬТ, Роберт. Оборонительные сооружения на северо-восточной границе Эстонской Республики в 1919–1939 гг. *Baltfort*, 2009, Nr. 4 (9), с. 55–58.
32. ТХОР, Виктор. ДОТ № 1 Латвийской армии. *Baltfort*, 2008, Nr. 2 (3), с. 36–45.
33. ЯКОВЛЕВ, Виктор. *История крепостей*. Санкт-Петербург, 1995.

The Significance of German World War II Fortifications in the Defence of Klaipėda City in 1944–1945

Titas Tamkvaitis

Institute of Baltic Region History and Archaeology, H. Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lithuania
E-mail: titas.tamkvaitis.ku@gmail.com

Summary

The article analyses the significance of the fortification complexes created by the German army in the period of the military actions between the German and the USSR forces for the city of Klaipėda from October 1944 to January 1945. The study focuses on the system of anti-aircraft and coastal artillery batteries of the German Navy in Klaipėda and the defence section between the cities of Šiauliai and Klaipėda created by the German army in the second half of 1944. In order to assess the significance of these objects in the defense of Klaipėda city, the cases of their use and effectiveness during the battles are highlighted in the general context of the military actions of the German and the USSR forces during the period from October 1944 to January 1945.

Until the beginning of October 1944, the German army had established a fortified defensive sector between the cities of Šiauliai and Klaipėda, consisting of five defensive lines – the *Venta River defensive line*, the *Virvytė River defensive line* and the *East Prussian defensive positions* (consisting of three separate defensive lines). *The East Prussian defensive positions* were perceived by both the German and the Red Army commands as a single defensive system. Coastal and anti-aircraft artillery batteries of the German Navy built in 1939 were also used for the defence of Klaipėda city. By the time active military actions began in October 1944, Klaipėda's anti-

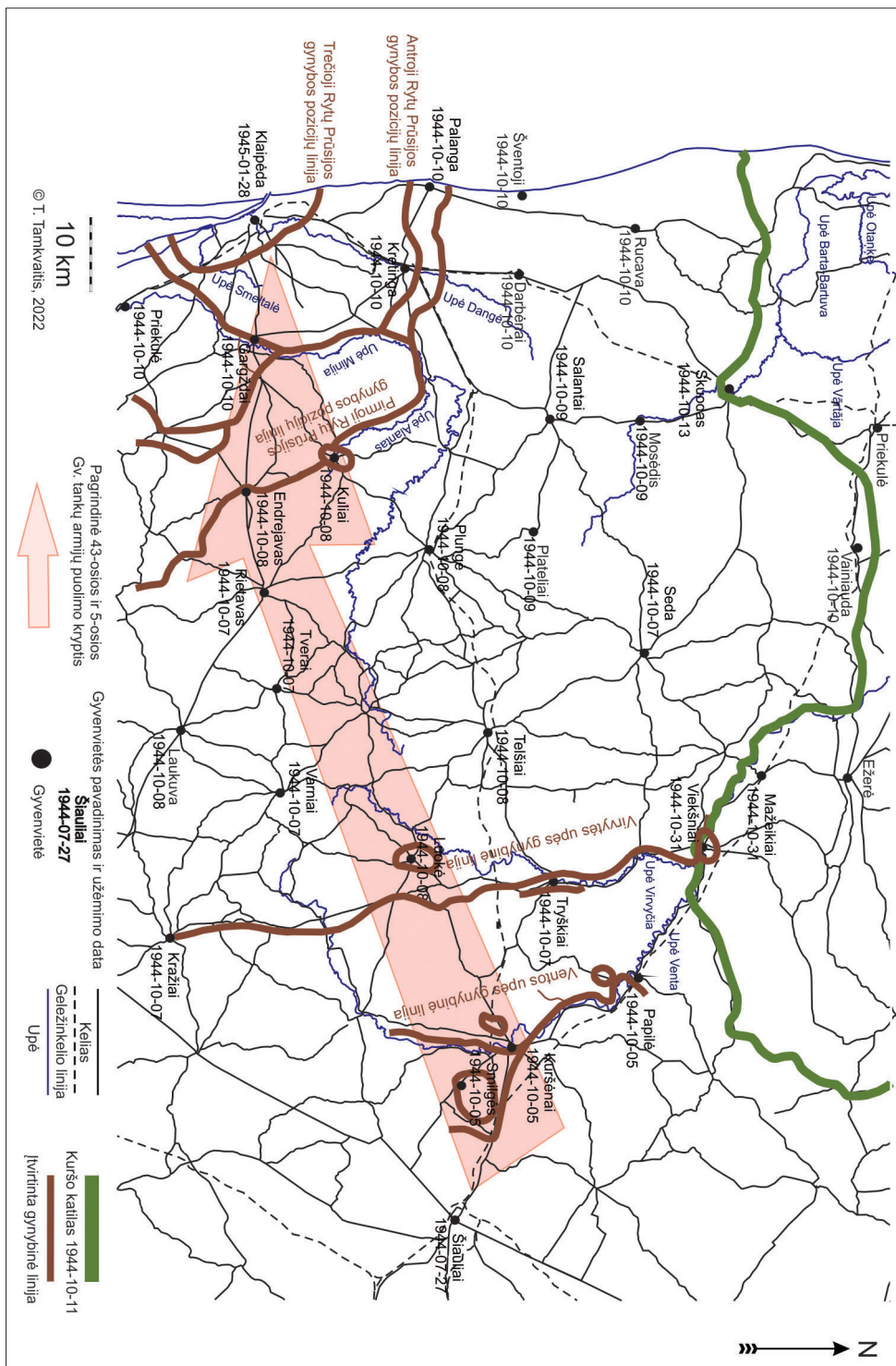
aircraft and coastal defence system had been re-equipped and supplemented with new coastal and anti-aircraft artillery batteries. In the final result, the Klaipėda anti-aircraft and coastal defence system consisted of eight anti-aircraft artillery batteries and one coastal artillery battery.

The five German defensive lines between Šiauliai and Klaipėda were of varying importance during the October 1944 military actions. During the Red Army offensive of 5–10 October 1944, the *Venta River defence line*, *Virvytė River defence line* and the first two lines of the *East Prussian defensive positions* were broken. These defensive lines did not play any significant role in the military actions for the territory between Šiauliai and Klaipėda.

On 10 October 1944, Red Army forces, approaching the city of Klaipėda and the vicinities of the third line of *East Prussian defence positions*, got into fire range of German Navy anti-aircraft and coastal artillery batteries. The Red Army's attempts to seize Klaipėda on 10–23 October were unsuccessful. The Red Army command, assessing the reasons for the failure to take the city in October 1944, pointed out, among other reasons, that the failure of the operation was due to the successful and joint action of the artillery of the coastal and anti-aircraft artillery batteries. The third line of the *East Prussian defence positions* and the Klaipėda anti-aircraft and coastal artillery batteries remained active throughout the siege of Klaipėda until the end of January 1945. The analysis of memories of both German and Red Army's soldiers and journals of the Red Army's military actions allows drawing conclusions that German Navy anti-aircraft – coastal batteries and the third line of the *East Prussian defence positions* in Klaipėda made a significant contribution to stopping the Red Army assault on the city in October 1944 and played an important role in defending the city of Klaipėda until the end of January 1945.

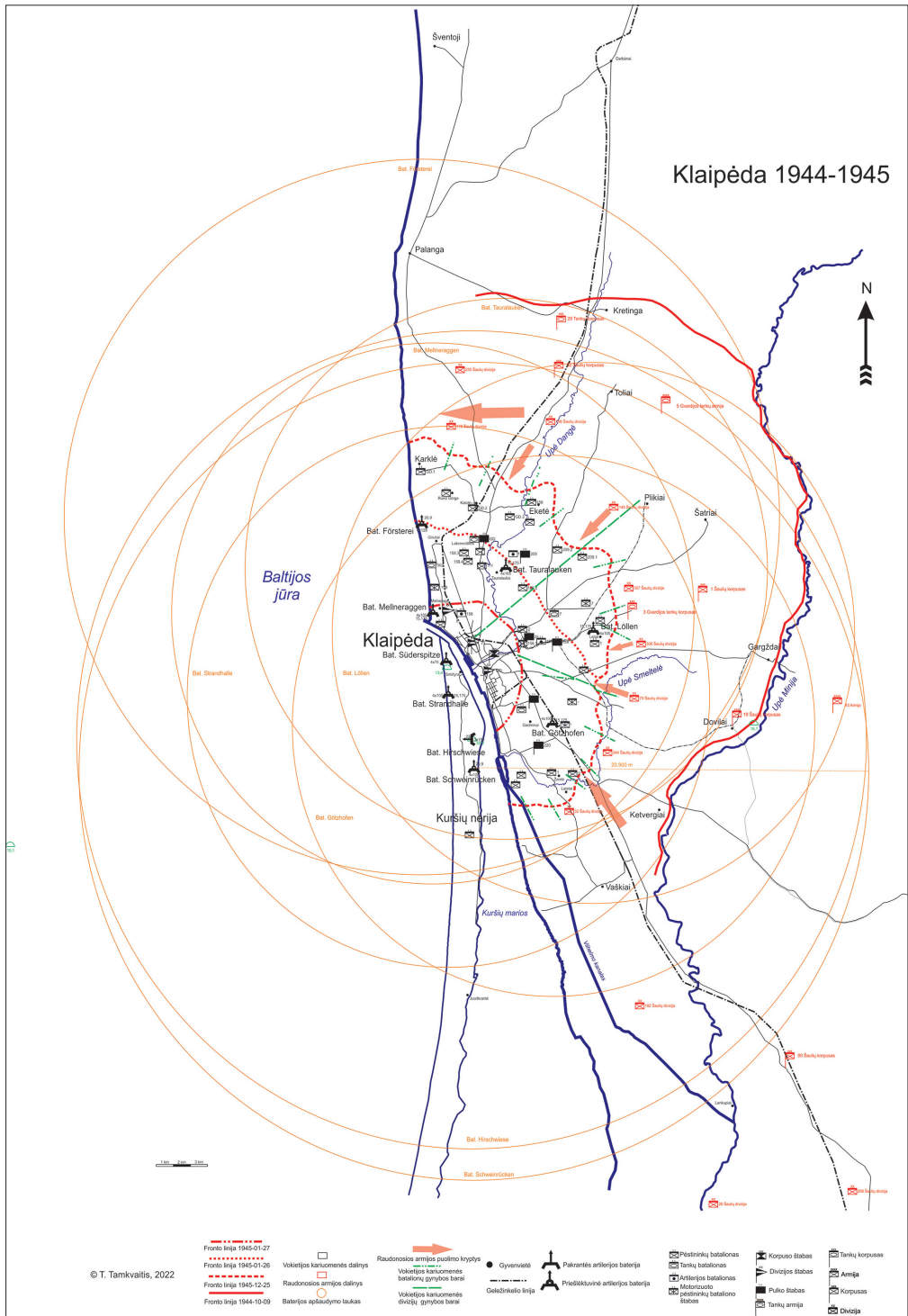
Gauta / Received 2022 09 15

Priimta / Accepted 2023 09 18

© T. Tamkvalis, 2022

Žemėlapis Nr. 1

Žemėlapis Nr. 2